

**GESPREKKEN OVER
'FALEN ALS MENS'**

*(Vertaling van Michael White (2004). Addressing personal failure. Uit
'Narrative practice and exotic lives. Resurrecting diversity in everyday life.'
Adelaide: Dulwich Centre Publications.)*

April 2013
Johan Van de Putte

DEEL 1: Moderne macht en de productie van falen
Beschouwingen over macht

Max

Discussie

Falen en moderne macht

Tabel 1: Traditionele macht versus moderne macht

DEEL 2: WEIGERING

Weigering uitvergroot: weigering als een manier van denken en een manier van leven

Judy

Bespreking

DEEL 3: ALTERNATIEVE IDENTITEITSPROJECTEN

Ethische substantie

Manier van onderwerping

Ascetisme / De zelf-vormende activiteit

Telos / Doel / Soort bestaan waar we naar streven

Bespreking

DEEL 4: Implicaties voor de praktijk

Kaart voor gesprekken rond mislukking

1. Falen in relatie tot
2. Antwoord op falen
3. Unieke gebeurtenissen
4. Basis voor acties
5. Ethische substantie (het belangrijkste)
6. Wijze van onderwerping (systeem van regels / cluster van waarden en principes)
7. Ascetisme (zelf- en relatievormende activiteiten)
8. Telos (doel of gewenste eindtoestand)

Denise, Katherine en Gordon

Bespreking

DEEL 5: Verdere overwegingen en ethische implicaties

Het leven als gevormd

Macht niet veroordelen

Tegengif tegen wanhoop

Levensethiek

Professionele ethiek

Conclusie

(Oefening in gesprekken over falen)

Literatuur

Literatuur (uit oorspronkelijk artikel)

Inleiding

Het fenomeen van falen als mens is in de loop van de voorbije decennia exponentieel toegenomen. Nooit eerder zijn er zoveel kansen geweest om zich te voelen falen om een adequaat mens te zijn. Dit artikel beschrijft therapeutische opties om dit gevoel van falen als mens aan te pakken. Het beschrijft ook de operaties van moderne macht, want de dramatische toename van mislukking hangt samen met het opkomen van een specifieke moderne versie van macht. Er wordt een kaart voorgesteld om therapeutische exploraties in dit gebied te gidsen. Het artikel is gelardeerd met transcripten van therapeutische conversaties en eindigt met een 'oefening voor gesprekken rond falen' om praktijkvaardigheden te ontwikkelen.

DEEL 1: Moderne macht en de productie van falen

Narratieve therapie wordt soms beschouwd als een 'oplossingsgerichte' therapie, misschien omdat de praktijken van narratieve therapie mensen nieuwe benaderingen aanbieden voor de moeilijke situaties van hun leven. De omschrijving 'oplossingsgericht' is echter niet gepast omdat die geen rekening houdt met veel van de narratieve praktijken die wel degelijk uitgesproken focussen op mensen hun problemen. Deze aandacht voor mensen hun problemen blijkt uit veel dat geschreven en onderwezen is over narratieve therapie. Neem bijv. externaliserende gesprekken, die mensen introduceren tot nieuwe exploraties van de problemen van hun leven. In de context van deze exploraties geraken problemen die mensen in het centrum van hun leven en identiteit vinden, en die vaak een massief aanwezig zijn, aanzienlijk 'ge-de-centreerd' en sterk verdund of opgelost. Externaliserende gesprekken zijn al toegepast op allerlei gebieden, inbegrepen om mensen te helpen om hun problemen te situeren in de politieke, culturele en socio-economische contexten van hun leven.

Als onderdeel van mijn reeds lang bestaande belangstelling voor, en onderzoek van problemen van mensen, ben ik ook erg geïnteresseerd geweest in het fenomeen van falen als mens. Deze interesse in falen als mens is in belangrijke mate mede gevormd door mijn therapeutische praktijk en heeft een sterke nadruk gekregen in mijn lesgeven en in sommige van mijn geschriften gedurende de voorbije 15 jaar (bijvoorbeeld White, 1987, 1995a). Als ik spreek over het fenomeen van falen als mens, heb ik het niet over het falen van mensen in de routinetaken van het dagelijkse leven: bijvoorbeeld over achteloosheid daar waar zorgzaamheid nodig is (bijv. in de verzorging en bescherming van jonge kinderen), of over incompetente actie daar waar precisie vereist is (bijvoorbeeld bij het besturen van een auto of een vliegtuig). Ik heb het veeleer over die acties die doorgaans beschouwd worden alsof ze iets zeggen over de identiteit van mensen, op een manier die hen construeert als mislukkeling per definitie: een falen

- in succesvol zijn in het leven;
- in termen van het reproduceren van een leven dat een reflectie is van de zo hoog geachte normen voor wat het betekent om een 'echt' mens te zijn;
- in termen van zich gepast bezig te houden met de geprefereerde identiteitsprojecten van de hedendaagse cultuur.

Ik geloof dat het fenomeen van falen als mens exponentieel gegroeid is in de loop van de voorbije decennia. Nooit eerder is kans om zich te voelen falen als mens zo groot geweest. En nooit eerder hebben mensen zich ook in die mate voelen falen als mens. Nu gebeurt het zelden dat ik een persoon ontmoet in het kader van mijn praktijk, in het kader van mijn lesgeven, of in de loop van mijn dagelijks sociaal leven die het hele spectrum van falen als mens al niet op de voorgrond heeft zien staan in zijn leven, op verschillende momenten en in verschillende mate (nu heb ik het over een gevoel van ontoereikendheid, onbekwaamheid, niet voldoen, achterstand, tekortschieten, achter lopen enzovoort).

Het is mijn intentie om in dit artikel therapeutische opties te beschrijven die relevant zijn om dit gevoel van falen als mens aan te pakken. Vooraleer deze opties te beschrijven, zal ik

een korte commentaar geven op iets waarvan ik geloof dat het een belangrijke factor is in de ontwikkeling van dit fenomeen: nl. de operaties van moderne macht. Want de toename van het fenomeen van falen hangt samen met de opkomst van een specifieke moderne versie van macht.

Beschouwingen over macht

In de voorbije 15 jaar ben ik sterk geïnteresseerd geweest in de analyse van moderne machtssystemen. Vanuit deze belangstelling heb ik vooral geput uit het werk van Michel Foucault (1973, 1979, 1980, 1984), een Franse historicus van denksystemen. Gedurende deze periode heb ik een waaier van implicaties van deze analyse van moderne macht geëxploreerd voor de therapeutische praktijk en ik heb her en der sommige van deze exploraties beschreven (bijv. White 1988/89, 1991; White & Epston 1989). Wanneer men macht aanhaalt in de context van therapeutische exploraties, verwijst men stevast naar een klassieke analyse van traditionele macht. Deze analyse verwijst naar een macht die door bepaalde individuen en groepen wordt toegeëigend; een macht die in handen genomen wordt door deze individuen en groepen vanuit bepaalde belangen. Dit soort macht bestaat in een omschreven centrum en wordt uitgeoefend van boven naar beneden door degenen die er een monopolie over hebben. Het is een macht die gekenschetst wordt als hoofdzakelijk negatief in haar functie: d.w.z. een macht die verdrukt, onderdrukt, beperkt, verbiedt, oplegt en afdwingt. Dit is een macht waar mensen meestal het object van zijn: ze nemen in het algemeen geen deel aan de uitoefening ervan. Tegenwoordig¹ wordt deze versie van macht vaak beschouwd als synoniem voor het 'systeem' ('het is het systeem') waar bijna iedereen buiten staat. Wanneer ze hun leven situeren, maken mensen doorgaans aanspraak op een positie buiten deze macht, zonder dat ze rekening houden met de voorrechten die ze eventueel hebben bij de gratie van hun plaats in het leven op het vlak van klasse, ras, economie en sociale voordelen.

Foucault wees op de ontwikkeling van een andere versie van macht die bestaat in de schaduw van deze traditionele machtswerking. Volgens zijn studies is dit een specifiek mechanisme van moderne macht dat in de loop van de voorbije 300 jaar steeds meer in de plaats van traditionele macht gekomen is. Deze moderne macht is nu het overheersende machtssysteem geworden als het gaat om het uitoefenen van sociale controle. Deze macht werft mensen hun actieve participatie bij het vorm geven aan hun eigen leven / relaties / identiteit in de lijn van de geconstrueerde normen van de cultuur: we zijn zowel een gevolg van, als een vehikel voor deze macht. Volgens dit discours gaat het hier over een machtssysteem dat bijzonder geniepig en indringend is. Het is een macht die overal waargenomen kan worden in haar plaatselijke operaties, in de intimiteit van ons leven en onze relaties. Foucault zocht naar voorbeelden van de vele manieren waarop we onze levens leiden aan de binnenkant van het web van machtsrelaties van dit systeem van moderne macht. En hij wees op de mate waarin wij zonder er erg in te hebben haar instrumenten geworden zijn.

Foucault spande zich erg in om de geschiedenis van de ontwikkeling van moderne macht te traceren. Ik ga hier geen samenvatting van geven maar ik zal benadrukken dat:

a) de operaties van moderne macht voortkomen uit het opnemen van zelf- en relatievormende praktijken die eerst ontwikkeld werden op het lokale cultuurniveau: in kloosters, ziekenhuizen, scholen en gezinnen, en dat

b) in de geschiedenis van de professionele disciplines criminologie, geneeskunde/psychiatrie, psychologie en maatschappelijk werk een sleutelrol gespeeld hebben in de verdere ontwikkeling van de technologie van moderne macht².

¹ Deze tekst is voor het eerst gepubliceerd in 2002

² Foucault beschouwde de machtsrelaties die geassocieerd zijn met normaliserend oordelen als disciplinair in 2 betekenissen. In de eerste betekenis omdat deze machtsrelaties, eerder dan dat ze een mechanisme van repressie en verdrukking zijn, mensen betrekken op het vorm geven aan hun eigen leven en bij de fabricatie van hun identiteit in overeenstemming met

Vanwege Foucaults observaties over de verraderlijke en indringende aard van moderne macht, is hij door sommigen beschouwd als een filosoof van de wanhoop. Zelf ervaarde ik - toen ik Foucault voor het eerst las over moderne macht - een speciale vreugde. Die vreugde was deels het gevolg van zijn vermogen om datgene te doen wankelen wat als vanzelfsprekend beschouwd en routinematig geaccepteerd wordt. En om het vertrouwde op een nieuwe manier als vreemd en exotisch weer te geven. Nog los van andere dingen heb ik ervaren dat dit nieuwe exploraties mogelijk maakte in de context van vele van de problemen en moeilijke kwesties waar mensen zoal therapie voor zoeken. Maar deze vreugde had ook in belangrijke mate te maken met de conclusies waartoe ik kwam tijdens de lectuur van Foucaults werk en die bevestigd werden tijdens het lezen van zijn latere reflecties over de implicaties van zijn analyse van moderne macht. Ik zal enkele van die conclusies hier op een rijtje zetten:

- a) Als machtssystemen heel zelden ooit totaal zijn in hun effecten en als de operaties van deze moderne macht overal kunnen waargenomen worden, dan zullen er ook steeds voorbeelden van verzet zijn tegen de moderne machtsrelaties of van acties die een weigering zijn van wat zij vereist. Door de analyse van de operaties van moderne macht zou dit verzet meer zichtbaar gemaakt en op een rijke manier gekend, erkend en - onder bepaalde voorwaarden - gevierd kunnen worden.
- b) Als de operaties van moderne macht afhankelijk zijn van de actieve participatie van de mensen - haar instrumenten -, dan is ze ondanks de indringendheid en werkzaamheid toch ook kwetsbaar op een manier waarop traditionele machtsstructuren dat niet zijn. Op grond van dit criterium van actieve participatie hebben individuen net de mogelijkheid om de operaties van moderne macht uit te dagen en te ondermijnen. Bij het uitdagen van de schikkingen, regelingen en levensgewoonten die gevormd zijn door moderne macht, kunnen mensen een rol spelen bij het ontzeggen aan deze macht van haar mogelijkhedenvoorwaarden.
- c) Als de operaties van moderne macht ontleend zijn aan het opnemen van zelf- en relatie-vormende praktijken die eerst ontwikkeld werden op het lokale cultuurniveau en als zij vooral opereren op deze niveaus - in ziekenhuizen, scholen, gezinnen en zo verder - dan is er steeds een potentieel aanwezig voor mensen om bij te dragen tot sociale verandering door het ontwikkelen en bevorderen op lokaal niveau van zelf- en relatie-vormende praktijken die de geconstrueerde normen van de hedendaagse cultuur niet direct reproduceren.
- d) Als de professionele disciplines een sleutelrol gespeeld hebben in het fenomeen van moderne macht, dan bevindt de cultuur van therapie zich net in het centrum van de ontwikkeling van haar technologie. Deze conclusie benadrukt de politieke aspecten (met kleine 'p') van de therapeutische praktijk en inspireert ons om te werken aan de ontwikkeling van praktijken die ingaan tegen deze technologie wanneer veel van de problemen die mensen aan therapeuten voorleggen, voortspuiten uit de operaties van moderne macht.

Mede door dit soort conclusies biedt deze analyse van moderne macht vele opties tot actie m.b.t. de machtsoperaties: deze opties kunnen beschouwd worden als politiek met een kleine 'p'. Veel levensexpressies, die binnen een klassieke analyse van macht onbeduidend zouden zijn, zouden een daad van opstand tegen de operaties van moderne macht kunnen voorstellen,

normen die geconstrueerd zijn in de loop van de geschiedenis van de moderne 'disciplines'. In de tweede betekenis omdat deze moderne machtsrelaties mensen betrekken op het vorm geven aan hun eigen leven via de 'disciplines' van het zelf, veeleer dan verbiedend en beperkend te zijn. Door deze constitutieve aard van moderne macht, wordt die vaak gekenschetst als positief in haar effecten (in tegenstelling tot traditionele macht die verbiedt, verdrukt en dwingt). Deze karakterisering van moderne macht als 'positief' is geen waardeoordeel.

of een weigering van wat zij vraagt, en dus zeer betekenisvol worden. Voor de therapeutische praktijk is een waardering van de betekenis van deze levensexpressies verkwikkend.

Als we beperkt zijn tot een klassieke analyse van macht, dan blijven veel van de sociale krachten die mensen hun leven en relaties in belangrijke mate vorm geven (inbegrepen onze interacties met de mensen die ons consulteren), onzichtbaar. Bovendien wordt dan de waaiër aan actiemogelijkheden m.b.t. macht ingeperkt. In de context van deze klassieke analyse is er weinig relevant als het aankomt op effectieve actie m.b.t. macht, buiten beroepsprocedures die geratificeerd zijn in de grondwet en in de statuten van de instituten van onze maatschappij, algemene sociaal verzet, georganiseerd verzet en heldhaftige akten van individueel protest. En zo'n actie zal waarschijnlijk weinig indruk maken op de operaties van moderne macht: die zal verborgen en daarom ook relatief buiten schot blijven.

Daarom geloof ik dat enkel afhangen van een klassieke analyse als je alle machtsoperaties wil begrijpen, tot machteloosheid kan leiden. Zo'n machteloosheid kan deels het resultaat zijn van de frustratie die mensen ervaren wanneer ze inspanningen doen om sociale hervormingen te bewerkstelligen. Die frustratie kan je krijgen wanneer je ervaart dat veel akten van verzet die wel relevant zijn voor een klassieke analyse 'het systeem' toch niet lijken te veranderen. Deze machteloosheid is ook het resultaat wanneer je tot de conclusie komt wat voor opdracht het is om maatschappelijke hervormingen tot stand te brengen. Sommige mensen voelen het zo aan: 'Niets kan echt veranderen tenzij je het systeem ontmantelt, en dat is een onmogelijke opdracht vermits we buiten het systeem staan', en: 'omdat we geen toegang hebben tot de wandelgangen van de macht, kunnen we slechts met ons hoofd tegen de muur lopen als we er proberen tegenin te gaan.' Afhangen van een klassieke analyse om alle machtsoperaties te begrijpen leidt vaak tot een kritiek op het status quo, maar bevordert ook een gevoel van machteloosheid. Het schijnbaar toenemende fenomeen van 'neo-liberaal fatalisme'³ onder academici en werkers op het gebied van gezondheid / welzijn / counseling kan gezien worden als – toch ten dele – het resultaat hiervan.

De nadruk die in dit artikel gegeven wordt aan het belang van Foucaults analyse van moderne macht mag niet verkeerd begrepen worden als zou een klassieke analyse van macht niet meer relevant zijn voor moderne tijden. Ik wil ook niet suggereren dat traditionele vormen van oppositie tegen de werking van traditionele machtsstructuren niet meer relevant zouden zijn als kracht bij sociale verandering. Zonder twijfel zijn er vandaag veel machtsoperaties die geïnstitutionaliseerd zijn en die beantwoorden aan de kenmerken van de klassieke analyse van macht: machtsoperaties die hoofdzakelijk verbiedend, verdrukkend, beperkend en afdwingend zijn. Zo zijn er bijv. die machtsoperaties die spelen bij rassenrelaties en bij de onderdrukking van inheemse volkeren, bij genderrelaties en bij de verdrukking van vrouwen, bij de machtsrelaties van heteroseksisme en de marginalisatie van de homoseksuele, biseksuele en transgenderidentiteit.

Daarom zullen traditionele vormen van opstand tegen de machtsoperaties die met behulp van een klassieke analyse geïdentificeerd worden, belangrijk blijven en relevant voor therapeutische contexten. Maar in de hedendaagse tijd hangen ook veel van de operaties van gevestigde machtsrelaties in aanzienlijke mate af van het vorm geven aan de eigen identiteit door machtsrelaties die buiten de klassieke opvatting van macht vallen. Deze machtsoperaties die een hedendaagse identiteit vorm geven zijn van moderne macht.

Hoe macht opgevat wordt bepaalt in grote mate de opties die beschikbaar zijn om zich te kanten tegen haar werking. Dit artikel introduceert één zo'n optie; een die gebaseerd is op de analyse van moderne macht en die relevant is voor therapeutische gesprekken. Ik begin deze optie te beschrijven met een relaas van mijn gesprekken met Max, die naar me verwezen was voor supervisie.

Max

3 Ik (= Michael White) leen deze term van Paulo Freire (1999), een Braziliaans gemeenschapsagoog en activist. In de laatste 2 jaar van zijn leven was de toename van dit fenomeen van neo-liberaal fatalisme in de beroepen i.v.m. gezondheid / welzijn / counseling / opvoeding / gemeenschapsontwikkeling een grote zorg voor Freire.

Max was naar me verwezen door Helen, zijn supervisor op een dienst voor de begeleiding van mensen. Hij was daar aan het werk sinds 11 maanden. Hoewel hij beschouwd werd als toegewijd en als iemand die zijn verantwoordelijkheid serieus nam, vond Helen dat hij zijn potentieel niet waarmaakte. Volgens haar bleek dat duidelijk uit zijn expressies van angst rond zijn begeleidingswerk, uit zijn gebrek aan vertrouwen en uit wat zij beschouwde als zijn lage zelfwaardering.

Bovendien vond Helen dat hij vaak tamelijk teruggetrokken was tijdens teamvergaderingen. Ze vond dat hij daar niet de mate van assertiviteit toonde die paste bij zijn positie. Ondanks dit waardeerde ze hem zeer. Toen Max haar zei dat hij dacht dat hij misschien niet in de wieg gelegd was voor een carrière als begeleider, was ze bezorgd geraakt dat haar dienst – en ook het beroep van begeleider – hem zou kwijt geraken. Ze was tot het besluit gekomen dat deze moeilijkheden noopten tot een externe supervisie.

In het begin van onze eerste ontmoeting bevestigde hij de bezorgdheid van zijn supervisor. Hij zei dat hij ook in toenemende mate gefrustreerd geraakt was door zijn angst en zijn algemeen gebrek aan vertrouwen. Hij voelde zich de laatste tijd tamelijk ontoereikend en hij had een sterk gevoel van falen, zowel als mens als professioneel. Hij geloofde niet dat hij ooit het juiste niveau zou bereiken maar hij was toch akkoord gegaan om me te spreken omdat hij hoopte dat hij toch nog enkele inspanningen kon doen om het te maken als begeleider en als iemand met meer zelfvertrouwen.

Max: Zo sta ik ervoor. En ik weet niet wat ik nu nog kan doen. Momenteel denk ik dat ik hier niet geschikt voor ben. Ik voel me echt onbekwaam⁴. Het is zelfs nog erger: ik voel me een mislukkeling. Minstens drie keer heb ik zelfs op het punt gestaan om mijn ontslag te geven. Zo, dat is het, Michael. Daar heb je het. Wat doe ik nu?

M: Je zei dat je tot een conclusie gekomen was dat je onbekwaam was en ook dat je als een mislukkeling voelt. Tot wat voel je je onbekwaam? Waarin ben je mislukt?

Max: Het gaat echt om het feit dat ik voel dat ik niet opgewassen blijf tegen deze functie als hulpverlener. Ik wil heel duidelijk zijn dat ik totaal geen probleem heb met wat mijn supervisor denkt over mij. Als ik in Helens schoenen stond, zou ik net hetzelfde doen. Ik zou net hetzelfde denken over mij. Wat ze vertelde over mijn gebrek aan zelfvertrouwen op het werk, dat klopt. En ik denk niet dat ik staat zal zijn om er een succes van te maken.

M: Van wat? Waar ga je geen succes van maken?

Max: Je weet wel. Mijn zaakjes voor elkaar krijgen als hulpverlener! Assertiever zijn! Meer zelfvertrouwen krijgen! Bekwaam worden en de dingen aanpakken die ik moet kunnen aanpakken binnen mijn werk! De dingen gewoon doen, zonder gedoe, in een job die toch niet zo moeilijk is.

M: Ik krijg het gevoel dat je je aan het verkeerde uiteinde van alles voelt zitten. In de plaats van bekwaamheid, heb je onbekwaamheid. In plaats van zelfvertrouwen, heb je schrik. In de plaats van assertiviteit heb je passiviteit. In plaats van zelfverzekerdheid heb je onzekerheid. Is het zo?

Max: Precies! Ik had het niet beter kunnen zeggen!

M: Wel, je hebt het zelf erg goed gezegd. Je zei ook dat je geprobeerd hebt om het te maken als hulpverlener in jullie centrum. Wat heb je gedaan toen je jezelf vond tekortschieten? Wat heb je gedaan in je streven naar bekwaamheid?

4 Vertaling van 'inadequate'

Max: Ik heb de lat tamelijk hoog gelegd voor mezelf. Echt waar. Ik heb geprobeerd om mezelf op het vereiste niveau te brengen. Ik geef mezelf zelfs peptalks, elke maandagochtend. Ik werk heel de tijd aan hoe ik denk over mezelf, en ik roep beelden op van hoe ik zou kunnen zijn. Ik zeg mezelf dat het anders zal zijn in het volgende gesprek en op de volgende teamvergadering. Ik ben steeds bezig met te werken op hoe ik denk over mijn werk. Ik doe alles wat je je maar kan voorstellen.

M: Klinkt tamelijk veeleisend.

Max: Ja. Vast en zeker! Dat is een understatement. Op den duur voel ik me helemaal door de mangel gehaald.

M: Heeft dit gewerkt: al het werk dat je gestoken hebt in het proberen beantwoorden aan die manieren van doen en zijn? Heeft het geholpen?

Max: Wat een grap!

M: Nu ben ik nieuwsgierig naar iets. Je hebt het gevoel dat je het niet haalt, en je hebt het jezelf absoluut niet gemakkelijk gemaakt maar je hebt jezelf wel op de been gehouden; je hebt het niet opgegeven. Bijna wel maar uiteindelijk niet. Heb je iets ontdekt dat je aanmoedigt? Dat het mogelijk voor je maakt om verder te doen? Of neem je gewoon soms wat gas terug? Hoe hou je jezelf gaande?

Max: Bedoel je of ik soms een flits inspiratie krijg of zoiets? Als je dat bedoelt, dan ga je best met iemand anders praten.

M: Nee, ik was niet aan iets groot aan het denken. Eender wat waardoor ik zou kunnen begrijpen hoe je jezelf gaande houdt. Misschien is het iets heel klein.

Max: Ik weet het niet. Wel... misschien doe ik het soms wat kalmer aan. Eigenlijk, ja, nu ik erover nadenk, ja, dat doe ik zeker, maar ik denk niet dat dit een goede zaak is. Misschien is dat iets waar ik moet aan werken. Wat denk jij?

M: Ik was meer aan het denken dat je misschien iets gevonden hebt dat je wat respijt geeft van al dat harde werk dat je doet om te voldoen, in je streven naar bekwaamheid.

Max: Respijt?

M: Of verademing of troost. Of misschien iets anders... Ik weet niet welk woord past voor ...

Max: Laten we eens kijken. Ik weet alleen dat ik meestal mijn cliënten apprecieer. Misschien geeft dit me soelaas. Of het geeft me minstens wat ademruimte. Ja, dat zou het kunnen zijn. Misschien hou ik me hier aan vast. Dat is niet goed, he?

M: Wat bedoel je?

Max: Wel, ten eerste, wat zegt dit over mijn grenzen?

M: Tja. Dat vraag je de verkeerde persoon. Ik ben niet erg mee met het 'grenzen-jargon' en het 'grenzen-denken'. Maar dit vermogen om je cliënten te appreciëren op de manier dat je dat doet, wat heeft dat te maken met vertrouwen, assertiviteit, zelfvertrouwen enzovoort? Wat heeft dat te maken met al die dingen waar je aan gewerkt hebt?

Max: Niet veel, denk ik. Ik denk ook niet dat er ooit vragen gerezen zijn over mijn waardering van mijn cliënten.

M: Dus er zijn aspecten van jouw werk die jij kan waarderen die niets te maken hebben met al die ideeën over hoe jij zou zijn op je werk als je het ‘zou maken’?

Max: Ja... ik neem aan van wel... Maar dit is dan ook iets basis-achtig, niet? Een absoluut minimum.

M: Wat doe je om voeling te houden met deze appreciatie voor de mensen die je consulteren? Welke stappen neem je daarvoor?

Max: Ik weet niet of ik daar iets voor hoef te doen. Het is niet moeilijk. Ik ben geïnteresseerd in hun leven. Dus ik pluis gewoon uit waar ik in geïnteresseerd geraak.

M: Nog iets waar je aan denkt?

Max: Ik weet dat mijn cliënten zich op een kwetsbare positie bevinden, en ze stellen hun leven bloot aan therapeuten. Ik weet dat ze zich heel makkelijk gekwetst en niet-begrepen zouden kunnen voelen. Bijgevolg ga ik daar zorgzaam mee om.

M: Wat druk je uit in je belangstelling voor het leven van de mensen die je consulteren? En in de stappen die gevormd worden door deze belangstelling?

Max: Het is gewoon zo. Het enige dat ik kan zeggen is ... wel ... het is gewoon zo. Ik denk niet dat ik kan ... (sterft weg)

M: Als je een naam zou geven aan datgene dat belangrijk voor jou is en dat een fundering is voor deze belangstelling en deze stappen, dat één van die essentiële dingen is, welke woorden komen dan bij je op? Woorden die kunnen beschrijven voor welk aspect van je werk je je met plezier verantwoordt?

Max: Het enige dat bij me opkomt is integriteit. Ik zou hopen dat dit een weerspiegeling is van mijn integriteit. Het is belangrijk voor me dat hier nooit de voeling mee verlies, hoewel ik soms niet zeker ben of ik er wel in slaag om dit vast te houden op de manier dat ik het zou willen, want ... (sterft weg)

M: Integriteit! Nu zou ik je graag enkele vragen willen stellen over jouw richtsnoer⁵ bij het uitdrukken van deze integriteit. Maar dat past niet helemaal bij de agenda voor onze samenkomst. Dat zou ons ergens anders brengen dan het werken aan al die andere dingen: assertiviteit, zelf verzekerdheid, vertrouwen, enzovoort. Ook ergens anders dan het streven naar bekwaamheid. Zou dat oké zijn?

Max: Da's oké. Prima. Echt! Start.

We gingen verder met het exploreren wat Max als leidraad of kompas gebruikte bij zijn expressies van integriteit. Hij begon een systeem van waarden en overtuigingen te beschrijven dat hij centraal en essentieel achtte voor zijn leven. Prioritair vond hij: dat iedereen een eerlijke kans krijgt, dat mensen recht hebben op respect, dat ze het recht hebben om gehoord te worden, dat ze de gelegenheid krijgen om beslissingen te nemen over hun eigen leven. Toen Max dit waardensysteem uiteenzette, besepte ik hoe bewust hij was van de gevolgen van machtsonevenwicht in relaties en vooral hoe gevoelig hij was voor marginalisatie. Ik vroeg

5 = vertaling van ‘what it is that guides you in expressions of this integrity’: hiermee wordt gevraagd op welke manier de persoon deze ‘integriteit’ vorm wil geven;

hem naar de levenscontexten die dit bewustzijn en deze sensitiviteit gegenereerd hadden. Zo leerde ik dat hij de oudste zoon was van een alleenstaande moeder die gekampt had met veel moeilijke omstandigheden. Hij was er vaak getuige van geweest hoe zij gemarginaliseerd en gediskwalificeerd werd. Max' moeder was zich erg bewust van geweest van de politieke aspecten van haar ervaringen. In haar reageren op het gemarginaliseerd en gediskwalificeerd worden, was ze nooit gescheiden geraakt van de waarden die haar kostbaar waren. Ze had open met haar kinderen gesproken over hoe belangrijk dit was. De exploratie van deze contexten van de ontwikkeling van Max' begaan-zijn met anderen gaf hem een gelegenheid om het systeem van waarden en overtuigingen dat hem tot gids was in zijn expressies van integriteit, nog rijker te beschrijven.

Dit opende dan weer de deur tot een onderzoeken van de invloed van het beheren van deze integriteit (volgens deze waarden en overtuigingen) op Max' zelf-vormende activiteiten (m.b.t. zijn interactie met zijn eigen leven) en zijn relatievormende activiteiten (m.b.t. zijn interactie met de mensen die hem consulteerden, met andere stafleden en met de organisatie waar hij voor werkte). Dit opende ook de deur voor een speculeren over hoe Max' beheren van deze integriteit (volgens deze waarden en overtuigingen) op een meer open manier zou kunnen uitgedrukt worden in de verschillende contexten van de organisatie waar hij werkte. De volgende Fragmenten van het transcript geven het relaas van het begin van dit onderzoek.

a) Fragment 1: zelfvormende activiteiten⁶

M: Wanneer je deze integriteit ervaart en wanneer je je min of meer één voelt met de waarden waar we het over gehad hebben, hoe is dat dan voor jou? Ben je dan hard voor jezelf? Of is dit dan anders?

Max: Nee, op die ogenblikken is het anders. Ik zeg niet dat ik dan vrij ben van twijfels, maar ik voel dan... Wat voel ik dan? Even kijken. Misschien is 'meer op mijn gemak met mezelf' een goeie manier om het uit te drukken.

M: Meer op je gemak met jezelf. Zou je zeggen dat dit te maken heeft met een andere attitude tegenover jezelf? Of misschien...

Max: Ja. Ik zou zeggen met een andere attitude tegenover mezelf.

M: Wil je daar iets meer over zeggen?

Max: Ik denk dat ik me op die momenten – en die zijn eerder zeldzaam – meer aanvaardend voel tegenover mezelf. Ik benader mezelf op een zachtere manier.

M: Ik zou graag meer horen over deze zachtere benadering van wie jij bent en over wat je op die momenten aanvaardt. Ik zou ook graag een beetje meer weten over het effect van deze zachtere benadering op je leven. Is dat oké voor jou?

Max: Tuurlijk. Tuurlijk.

M: Oké. Vertel me, hoe zou beschrijven hoe je op zo'n moment je eigen leven aan het behandelen bent?

Max: Het is alsof...

b) Fragment 2: relatievormende activiteiten (hulpverleningscontexten)⁷

⁶ deze term ('zelfvormende activiteiten') wordt later toegelicht: het gaat om de vraag wat de persoon doet (of kan doen) om deze 'integriteit' ruimte te geven;

M: We hebben de verschillende manieren getraceerd waarop deze integriteit en deze kostbare waarden en overtuigingen impliciet aanwezig zijn in veel van je werk. We hebben ook gepraat over hoe dit je relatie met de mensen die je consulteren beïnvloedt, en over hoe dit misschien het leven van deze mensen raakt.

Max: ja. Ik vond het fijn om hierover te praten. Iets aan het praten hierover geeft me een gevoel van opluchting. Het is moeilijk om het in woorden te gieten.

M: Zou het je interesseren om een gesprek te hebben over hoe deze integriteit en deze waarden een nadrukkelijker aanwezigheid zouden kunnen krijgen in je werk?

Max: Zeker! Vast en zeker!

M: Je klinkt hier totaal niet onzeker over. Kan je zeggen waarom niet?

Max: Nee, daar voel ik me totaal niet onzeker over. Ik denk omdat dit me een nieuwe richting zou kunnen geven in mijn werk als hulpverlener.

M: Wel, laten we nog eens kijken naar wat we geleerd hebben over de manier waarop deze integriteit en deze waarden impliciet aanwezig zijn in veel van je hulpverleningswerk, en hoe ze je relatie met de mensen die je consulteren beïnvloeden. Daarna zouden we kunnen speculeren over gepaste manieren om dit meer expliciet zichtbaar te maken voor de mensen die je consulteren.

Max: Oké. Klinkt goed. Ik denk niet dat ik ooit gedacht heb ... (niet goed hoorbaar).

M: Je zei o.a. dat je je inspant om geen agenda op te dringen aan de mensen die je consulteren, dat je probeert je bewust te zijn van wat dan ook dat je zou kunnen doen dat vernederend zou kunnen zijn, en dat jij je openstelt voor reacties die er misschien op wijzen dat je op het verkeerde spoor zit. Hoe zou dit alles meer open kunnen uitgedrukt worden in je gesprekken?

Max: Wel, laten we eens kijken. Ik denk dat ik meer zou kunnen doen om de dingen voor te bereiden.

M: Wat bedoel je? Kan je een voorbeeld geven?

Max: Oké. Laat me eens denken. Wel ... Ja, ik heb een voorbeeld. Ik zou mijn cliënten van bij het begin van het gesprek kunnen zeggen dat ik er mee inzit dat ik het gesprek in een richting zou kunnen sturen die niet oké voor hen is. En ik zou hen op verschillende momenten kunnen vragen om feedback over de richting van het gesprek.

M: Waar denk je nog aan?

Max: Ik zou kunnen erkennen dat er een machtsongelijkheid bestaat in de begeleidingsrelatie en dat ik daardoor per ongeluk ideeën zou kunnen gaan opdringen aan mijn cliënten. Ik zou manieren kunnen uitzoeken om ook hierover feedback van hen te krijgen.

M: Als je de context zo zou opzetten, zou dat ertoe bijdragen dat je meer of minder gespannen zou zijn?

7 de term 'relatievormende activiteiten' komt ook verderop aan bod: het gaat hier over de vraag op welke manier Max in relatie met anderen ruimte maakt voor 'integriteit' en welk effect dat heeft op zijn omgaan met anderen;

Max: (lacht) Minder. (lacht opnieuw)

M: Laten we ingaan op sommige van de andere manieren waarop deze integriteit en deze waarden impliciet aanwezig zijn in je begeleiden, en laten we praten over hoe ze explicieter zouden kunnen gemaakt worden.

Max: Dat zou interessant zijn, en het zou ...

c) Fragment 3: relatievormende activiteiten (met collega's en met organisatie)

M: Ik heb ervan genoten om te horen hoe deze integriteit en deze belangrijke waarden en overtuigingen impliciet invloed uitoefenen op sommige van jouw interacties met collega's en met de organisatie. Is er iets i.v.m. deze integriteit en deze waarden dat je inactiviteit in de context van vergaderingen zou kunnen verklaren?

Max: Ik weet het niet.

M: Hoe zit het met die 'case-vergaderingen' waar je het over had? Zijn er bv vergaderingspraktijken die in tegenspraak staan met praktijken die beïnvloed zouden zijn door deze integriteit en deze waarden?

Max: Wel, dat zou kunnen. Ik denk het wel. Ik heb me zeker al ongemakkelijk gevoeld. Maar ik dacht steeds dat het aan mij lag.

M: Als het niet gewoon aan jou ligt, waar zou dit ongemak dan misschien over gaan?

Max: Wel, eigenlijk gaat de manier waarop wij over cliënten praten terwijl ze er zelf niet zijn om voor zichzelf te praten, in tegen deze waarden.

M: Kan je daar meer over zeggen?

Max: Ja. Het is niet echt slecht, weet je, en iedereen probeert te helpen. Iedereen heeft goede bedoelingen. Maar wij praten op een andere manier over cliënten dan wanneer ze aanwezig zouden zijn. Ik ben ook bezorgd dat we beslissingen gaan nemen over en voor hen, zonder dat zij daar een stem in hebben.

M: Als deze integriteit en deze waarden waar we over gepraat hebben explicieter aanwezig zouden zijn voor jou en meer open uitgedrukt zouden worden, hoe zou jij dan misschien reageren tijdens deze vergaderingen?

Max: Laten we eens kijken. Wel, één ding is dat ik zou kunnen praten over de vragen die ik heb over hoe er gesproken wordt over het leven van cliënten, en over beslissingen die genomen worden zonder dat ze erbij zijn.

M: Nog ideeën?

Max: Wat nog? Misschien zou ik ook kunnen suggereren dat als een teamlid zorgen heeft over een cliënt en die in een case-vergadering wil bespreken, hij daar met de cliënt over spreekt, en de cliënt uitnodigt om een case-vergadering bij elkaar te roepen.

M: Dat klinkt interessant...

Max: Ja! En dan kan de cliënt de keuze gegeven worden over wie er bij die vergadering aanwezig zou kunnen zijn. Ja, dat zou kloppen.

M: Ja.

Max: Weet je wat vreemd is? Ik weet niet waarom ik daar niet eerder op gekomen ben.

M: Laten we dan verder doen. Waar bots je nog op in de context van je organisatie dat misschien in tegenspraak is met het soort praktijken dat zou gevormd worden door deze integriteit en deze waarden?

Max: Oké. Wel, er is nog die andere situatie waar...

Bespreking

In de loop van een periode van 2 maanden, waarin we 4 samenkomsten hielden, gaf Max op een succesvolle manier het streven naar bekwaamheid op. In de loop van deze periode werd zijn onzekerheid geleidelijk aan zorgvuldig geanalyseerd. *Het bleek een onzekerheid die een sterke ethische positie vertegenwoordigde, geïnspireerd door integriteit en door specifieke waarden en overtuigingen* die hem dierbaar waren, en die pasten bij wat hij uiteindelijk benoemde als zijn *levensaspiratie*: nl. om 'een leven van goedheid te verwezenlijken'. Max beschreef op een rijke manier, en begon ze ook in praktijk te brengen, talrijke opties om deze onzekerheid uit te drukken op een 'zuivere' manier: deze opties waren gebaseerd op ideeën om deze integriteit en deze waarden en overtuigingen op een meer openlijke manier tot uitdrukking te brengen. Direct begon hij ook meer te genieten van zijn hulpverleningswerk. Op vergaderingen sprak hij zich geleidelijk meer uit over praktijken van het centrum, en dit gaf hem meer energie, hoewel het in het begin ook zorgde voor wat complicaties in zijn relaties met sommige collega's.

Omwille van deze complicaties koos Max ervoor om Helen – zijn supervisor in het centrum - uit te nodigen op onze 5de bijeenkomst. Deze bijeenkomst werd gestructureerd rond de vertellingen en hervertellingen van de praktijken van de definitionele ceremonie (Myerhoff, 1982, 1986; White ...). Op deze samenkomst hadden we ook Loretta uitgenodigd, Max' moeder. In de eerste helft van deze bijeenkomst vormden Helen en Loretta een publiek voor mijn gesprek met Max. Daarin ontvouwde het verhaal van onze eerste 4 bijeenkomsten zich. Hierbij werd Loretta's bijdrage tot Max' relatie met integriteit en met specifieke waarden en overtuigingen op een krachtige manier eer bewezen (net zoals haar bijdrage tot recente geprefereerde ontwikkelingen in zijn hulpverleningswerk en in zijn deelname aan het centrumwerk). Dit deed Loretta veel en wanneer het moment daar was voor de hervertelling van het publiek of de getuigen, vond ze het eerst moeilijk om te spreken. Helens hervertelling erkende op krachtige manier deze ontwikkelingen in Max zijn hulpverleningswerk en in zijn deelname aan het centrumwerk. Ze verklaarde dat deze ontwikkelingen niet helemaal geweest waren wat ze verwacht had toen ze hem verwezen had voor supervisie, maar ook dat ze – op het juiste moment – een aantal als vanzelfsprekend beschouwde routinepraktijken in vraag gesteld hadden. Zij waardeerde dit ten zeerste.

In het begin van onze bijeenkomsten had Max' gevoel van dreigend falen centraal gestaan in ons gesprek. Max voelde zich toen tamelijk overspoeld door dit gevoel. Hoewel hij sterk bezig was met een zoektocht naar bekwaamheid, voelde hij de grond onder zich wegzinken en intimideerde de taak waar hij zich aan gewaagd had hem steeds meer. Hij zag geen uitweg meer en stond heel dicht bij opgeven. Het was in de context van therapeutische gesprekken die vorm kregen door een bewustzijn van de operaties van moderne macht dat Max in staat was om afstand te nemen van zowel het streven naar bekwaamheid als het verlangen om de hoog gewaardeerde normen van 'assertiviteit', 'zelfverzekerdheid' en 'zelfvertrouwen' te reproduceren.

Het is helemaal niet ongewoon dat mensen, zoals Max, me consulteren omdat falen op de voorgrond van hun leven staat. Daardoor heb ik een sterke belangstelling ontwikkeld in het fenomeen van falen en in de link met de operaties van moderne macht. Het resultaat van deze belangstelling is geweest dat ik vele buitengewone gesprekken gehad heb met mensen.

Wanneer mensen me consulteren over falen als mens dan verwacht ik nu in de regel spannende expeditieën in identiteitsgebieden die amper in kaart gebracht zijn. Ik verwacht ook dat deze expeditieën mensen de gelegenheid zullen geven om te stappen in manieren van leven en denken die nieuwe horizons van mogelijkheden zullen brengen voor hun leven. In dit artikel zal ik voorstellen hoe deze expeditieën zouden kunnen gestructureerd worden. Maar eerst zal ik de link leggen tussen het hedendaagse fenomeen van falen en de opkomst van ‘moderne macht’.

Falen en moderne macht

Zoals in de inleiding van dit stuk staat, hangt de sterke toename van het fenomeen van falen als mens samen met de opkomst van een specifieke moderne versie van macht die een effectief systeem vestigt van sociale controle middelen – wat men kan noemen: ‘normaliserende oordelen’ (Foucault, 1973, 1979, 1980). Terwijl traditionele machtssystemen werken middels morele oordelen (waar dan uit volgt dat mensen hun acties ofwel juist ofwel verkeerd zijn, goed of slecht, moreel of immoreel) en middels dwangstructuren, moedigen moderne machtssystemen mensen aan om actief te participeren in het oordelen over hun eigen en andermans leven volgens sociaal geconstrueerde normen (ten gevolge waarvan bepaald wordt dat mensen hun acties een zekere mate weerspiegelen van onbekwaamheid, abnormaliteit, ontoereikendheid, incompetentie, hopeloosheid, ongeschiktheid, tekort, imperfectie en waardeloosheid). En waar traditionele macht optreedt middels geïnstitutionaliseerde morele oordelen om te verbieden, beperken, terug te schroeven, ageert moderne macht middels normaliserend⁸ oordelen om het leven een vorm te geven: d.w.z. levens te vormen, te modelleren, te fatsoeneren of te vervaardigen die de geconstrueerde normen van de hedendaagse cultuur reproduceren. In hun participatie aan dit normaliserend oordelen nemen mensen een actieve rol op bij het toezicht uitoefenen over hun eigen en andermans leven. Ze zijn diep betrokken bij de mechanismen van sociale controle die het kenmerk zijn van moderne macht.

Het normaliserend oordelen over het leven van mensen is mogelijk gemaakt door de ontwikkeling van een totaal nieuwe machtstechnologie. Die gebruikt verschillende schema’s en continua van normaliteit/abnormaliteit, prestatietabellen, schalen om de rang te bepalen van elke denkbare menselijke expressie, en formules om mensen te rangschikken tegenover elkaar. Deze machtstechnologie behelst ook specifieke evaluatiepraktijken die als effect hebben dat mensen hun leven opgenomen wordt in deze schema’s, continua, tabellen en schalen. Hoewel veel van deze technologie ontwikkeld was door de professionele disciplines en beoefend volgens formele regels, geeft het nu vorm aan vele, als vanzelfsprekend beschouwde, informele praktijken van de populaire cultuur die hoogst belangrijk zijn bij het vormen van moderne levens en identiteit en (denk maar aan de populaire psychologie die aanwezig is in de huidige populaire tijdschriften en roddelblaadjes).

Doordat mensen hun leven voortdurend opgenomen vinden in precieze locaties in een waaier van continua, tabellen en schalen, worden ze ertoe aangezet om eraan te werken om de kloof te dichten tussen deze locaties en de mensidealen die voortgebracht worden door sociaal geconstrueerde normen. Mensen worden ertoe aangezet om actief te participeren aan het oordelen over hun eigen en andermans leven volgens deze idealen. Deze mensidealen worden vertegenwoordigd door al die hedendaagse normen over wat het betekent om een ‘echt’ of ‘authentiek’ persoon te zijn.

⁸ Opmerking Johan: Met ‘normaliserend oordelen’ (vertaling van ‘normalising judgment’) wordt bedoeld: een beoordelen waar jij of een ander staat tegenover datgene dat als norm beschouwd wordt, én als ‘normaal’ (versus ‘abnormaal’). ‘Normaliserend’ heeft ook een connotatie met ‘in overeenstemming brengen met de norm’: dus een proces waardoor normaliteit tot stand gebracht wordt. Dus ‘normaliserend oordelen’ is ook iets dat normaliteit ‘produceert’. Foucault maakte het onderscheid tussen de ‘macht van de wet’ en de ‘macht van de norm’.

Het is door deze nu zeer verspreide routinepraktijken van normaliserend oordelen dat het gevoel van falen in de huidige tijden een van de meest frequente ervaringen van persoonlijke identiteit geworden is.

Tabel 1: Traditionele macht versus moderne macht

Deze tabel zet enkele verschillen uiteen tussen moderne en traditionele machtsoperaties. Volgens Michel Foucault (1979, 1980, 1984) zijn deze moderne machtsoperaties geleidelijk aan in de plaats gekomen van traditionele macht als het primaire mechanisme van sociale controle in de Westerse cultuur.

Traditionele macht
Een machtsmechanisme:
Dat sociale controle vestigt door een systeem van geïnstitutionaliseerd moreel oordelen dat beoefend wordt door benoemde vertegenwoordigers van de staat en van instellingen van de staat.
Dat mensen het streven bijbrengt om een zekere morele waarde te verwerven.
Dat gelokaliseerd is in een omschreven centrum en opgenomen en uitgedrukt wordt volgens de particuliere en gecentraliseerde belangen van zij die het zich toe-eigenen en monopoliseren.
Dat top-down ontwikkeld en geïmplementeerd wordt.
Dat optreedt om te verdrukken, te onderdrukken, te beperken, te verbieden, op te leggen en te dwingen.
Dat hoofdzakelijk ageert op dichtbevolkte en op omschreven groepen mensen.
Waar mensen meestal buiten staan en aan onderworpen zijn.
Dat de schijnwerpers laat schijnen op het machtscentrum, en zo: <ul style="list-style-type: none"> i. De machtsexcessen zichtbaar maakt die beschikbaar zijn voor zij die de macht monopoliseren en voor hen waar een beroep op gedaan wordt om dwang uit te oefenen en te straffen. ii. Zij die het meest intens het brandpunt zijn van de machtsoperaties onzichtbaar maakt, door een waaier van uitsluitingspraktijken, zoals uitwijzing, verbanning, verdrijving en terechtstelling.
Dat een machtstechnologie gebruikt die gekenmerkt wordt door symbolen van invloed (zoals praal, ceremonie, openbare bestraffing en ontzagwekkende gebouwen) en toezichtsmechanismen en structuren om volkeren te bewaken.

Moderne macht
Een machtsmechanisme:
Dat sociale controle vestigt door een systeem van normaliserend oordelen dat beoefend wordt door mensen bij de evaluatie van hun eigen en andermans leven.
Dat mensen het streven bijbrengt om een zekere normatieve waarde te verwerven.
Dat gelokaliseerd is in circuits van veranderende coalities en allianties die zowel tegenstrijdige als overlappende belangen hebben, met een relatief arbitraire participatie die gesmeed wordt door specifieke omstandigheden die vaak van tijdelijke aard zijn.
Dat ontwikkeld en verfijnd wordt op het plaatselijke niveau van cultuur.
Waarvan mensen actief participeren terwijl ze vorm geven aan hun eigen en andermans leven in overeenstemming met de geconstrueerde normen van de huidige cultuur.
Dat een volk uit elkaar trekt door elke persoon een specifieke plaats toe te kennen in verhouding tot actuele normen over leven en identiteit, en op die manier bijdraagt tot de vercel-ling / individualisatie van het leven.
Dat mensen inlijft tot het toezicht houden op en bewaken van hun eigen en andermans leven.
Dat de schijnwerpers laat schijnen op het leven van individuen, en zo:

i. De circuits van veranderende allianties en coalities onzichtbaar en anoniem maakt die er zo typisch aan zijn. ii. De levens van degenen die aan hem onderworpen zijn steeds zichtbaar maakt, en hen een gevoel bezorgt dat hun leven steeds beschikbaar is voor onderzoek en publieke evaluatie.

<p>Dat een machtstechnologie gebruikt dat gekenmerkt wordt door continua van normaliteit/abnormaliteit, prestatietabellen, schalen om de rang te bepalen van menselijke expressies, formules om mensen te rangschikken tegenover elkaar en specifieke assessments- en evaluatieprocedures die het mogelijk maken om het leven van mensen op te nemen in deze continua, tabellen, schalen en rangschikkingssystemen.</p>

De mislukkingen

Omdat het fenomeen van falen als mens zo exponentieel toegenomen is, vind ik het gepast om te spreken over de ‘moderne mislukkingen’. En omdat er zoveel routes naar falen ontstaan zijn in de loop van de recente decennia, vind ik het helpend om deze routes te groeperen in categorieën. Zo zijn er o.a. die ervaringen van falen als mens die het resultaat zijn van wat zou kunnen genoemd worden de ‘kleine vergissingen’ en het ‘verzuim’.

De ‘*kleine vergissingen*’ kunnen inhouden:

- a) Eenvoudige alledaagse vergissingen in de context van sociale relaties die vaak geacht worden een gebrek aan zelfvertrouwen of sociale competentie te weerspiegelen;
- b) Falen om doelen te bereiken op het gebied van persoonlijke ontwikkeling;
- c) Het spoor bijster zijn op het gebied van levensdoelen;
- d) Het spoor kwijt raken op het vlak van wat beschouwd wordt als levensweg die vooruit gaat;
- e) Levensexpressies die geen zelf-beheerste vertoningen inhouden van de eigen identiteit aan de wereld;
- f) Onbevredigende opvoeringen van de sociale rol die iemand toegekend is;
- g) Een veralgemeend terugvallen op vlak van de gevestigde doelen voor het eigen leven;
- h) Expressies van onzekerheid terwijl men zich op het pad bevindt van zelfvertrouwen;
- i) Een hapering m.b.t. inspanningen die men doet om te zijn wie men echt is;
- j) enz.

Vormen van ‘*verzuim*’ kunnen zijn:

- a) Kansen tot ontwikkeling van zichzelf ongemerkt voorbij laten gaan;
- b) Zonder het te beseffen gelegenheden om het eigen potentieel te verwezenlijken voorbij laten gaan;
- c) Verwaarlozen om gelegenheden aan te grijpen om normaliserende oordelen te vellen over zichzelf of anderen;
- d) Niet letten op een waaier aan mogelijkheden om zichzelf en/of anderen te plaatsen op continua voor ontwikkeling, gezondheid en normaliteit;
- e) Kansen over het hoofd zien om zichzelf en/of anderen te rangschikken op een of andere prestatietabel;
- f) Een gebrek aan actie bij een waaier aan gelegenheden voor uitgebreid zelf-toezicht en voor een precieze documentering van de eigen levensexpressies;
- g) enzovoort.

Nog een andere route tot falen zou kunnen ondergebracht worden onder ‘*de weerstanden*’, die vorm krijgen door specifieke levensvaardigheden en vormen van levenskennis die zowel historisch als cultureel zijn, hetzij erudiet, hetzij lokaal, en waar mensen zich bewust of zonder het te weten mee inlaten. De weerstanden zouden kunnen geïdentificeerd worden in een brede waaier van acties, inbegrepen deze die een reflectie zijn van

- a) Een opzettelijk opgeven van het streven naar bekwaamheid;
- b) Een koppig afwijzen van aspiraties om een superieure status te bereiken;

- c) Een weerspanning verzet tegen de classificatie van het leven van mensen;
- d) Een perverse belangstelling voor relationele vormen die afwijken van de enge gelegitimeerde vormen van de hedendaagse cultuur; en, meer algemeen,
- e) Een eigenzinnige ontkenning van de hedendaagse symbolen van normaliteit, met inbegrip van die van 'zelfverwezenlijking', 'de dingen op een rijtje hebben' en 'authenticiteit'.

Het op deze manier groeperen van de routes tot falen als persoon in de kleine vergissingen', 'het verzuim' en 'de weerstanden' is maar een van de mogelijkheden. Ongetwijfeld zijn er vele andere routes tot falen die in nog andere categorieën kunnen gegroepeerd worden.

DEEL 2: Weigering

In het eerste deel van dit artikel besprak ik kort de ontwikkeling van een modern systeem van sociale controle dat gebaseerd is op de praktijken en de technologie van normaliserend oordelen. Ik plaatste dat tegenover een meer traditioneel systeem van sociale controle dat gebaseerd is op de praktijken en de technologie van een geïnstitutionaliseerd moreel oordelen. In deze bespreking linkte ik de ontwikkeling van dit mechanisme van normaliserend oordelen met de exponentiële groei van het falen als mens in de loop van de voorbije decennia. Ik gaf ook een relaas van enkele van de toenemende wegen naar falen als mens.

Het lijkt erop dat er een directe relatie bestaat tussen de intensiteit van mensen hun ervaring van falen als mens en de afstand die ze zichzelf toegewezen hebben en die hen toegewezen is door anderen van de gekoesterde en sociaal geconstrueerde normen voor wat er allemaal komt bij kijken om in onze cultuur een waardevolle persoon te zijn. Hoewel dit gevoel van falen als mens mensen ertoe kan aanzetten om des te harder te werken om deze normen voor wat het betekent om een 'echte' persoon te zijn, te reproduceren, kan het ook begrepen worden als een voorbeeld van het partieel falen van moderne macht zelf. Het soort macht dat van mensen vergt dat ze de sociaal geconstrueerde normen voor mens-zijn van de hedendaagse cultuur reproduceren, en dat van hen vraagt dat ze deze normen benaderen in elke levensexpressie: dat soort macht faalt dan blijkbaar zelf in effectiviteit.

Ik herneem dit punt. De ervaring van falen als mens kunnen we zien als een reflectie van het partieel tekortschieten van een particulier machtssysteem dat voor zijn bestaan afhankelijk is van het succesvol inschrijven van mensen in het vormen en disciplineren van hun identiteit volgens deze normen, en vooral van het succes waarmee het mensen ertoe kan brengen om hun leven in harmonie te brengen met deze normen. Als je er zo naar kijkt dan kunnen de routes naar falen als mens ook gezien worden als routes naar levensterreinen waar we niet enkel het gedeeltelijk tekortschieten van moderne macht kunnen vaststellen, maar ev. ook een verzet tegen of weigering van moderne macht.

Wat zijn de implicaties hiervan voor de praktijk? Wanneer mensen zich uiten als iemand die faalt als persoon maar je ziet dit ook als een tekortschieten van de werkzaamheid van moderne macht, dan ontstaat er ruimte om een waaier aan acties te identificeren die ev. kunnen geschetst worden als daad of prestatie van oppositie tegen moderne macht of als daden van weigering van wat geëist wordt door moderne macht. Deze daden of prestaties van oppositie en van weigering zouden wel eens net dezelfde daden kunnen zijn die mensen gelanceerd hadden op de weg om zichzelf te construeren als falend in termen van identiteit. D.w.z. net die acties die mensen op de weg naar falen als mens gezet hebben, kunnen hen misschien ook kansen bieden voor een exploratietochten naar andere levensterreinen waarin daden van weigering (of daden die zo zouden kunnen geconstrueerd worden) van moderne macht zouden kunnen geïdentificeerd worden en op een rijke manier gekend.

Weigering uitvergroot:

weigering als een manier van denken en een manier van leven

Als je dus een gevoel van falen als mens ook kan interpreteren als een afwijzing van de vereisten van moderne macht, kunnen we ons de vraag stellen: ‘Wat is de basis van zo’n afwijzing?’; ‘Hoe is zo’n afwijzing mogelijk?’

Eén, vaak gegeven maar dun, antwoord is dat deze weigering simpelweg het resultaat is van directe acties die ondernomen zijn door mensen in hun strijd tegen/met moderne macht en bij hun inspanningen om die te ontcrachten. Een ander antwoord – minder vaak gegeven – is dat deze weigering simpelweg het resultaat is van toeval of een foute interpretatie van de verwachtingen en de (levens)vereisten die bevorderd worden door de normen voor mens-zijn van de hedendaagse cultuur. Zo’n antwoorden zijn eerder onbevredigend. Het eerste getuigt van weinig waardering/inzicht voor/in de fundamenteën van daden van weigering: alsof deze weigeringen en deze strijd uit de lucht komt vallen! En het tweede geeft wel een ev. verklaring voor de startvoorwaarden van daden van weigering maar geeft geen verklaring waarom een weigering die ontstaat uit een verkeerde interpretatie of een toeval toch kan aanhouden ondanks de voortdurende en sterke ontmoediging ervan.

Wanneer je vragen stelt bij deze verklaringen, verwijst men vaak naar allerlei noties over de menselijke aard. De weigeringen worden vaak voorgesteld als expressie van mensen hun ‘ware’ identiteit, van hun ‘waar’ bewustzijn, van elementen van hun ‘waarachtige’ zelf of ik, van de ‘essentie’ van hun menselijkheid. Los van het feit dat deze claims op natuur(lijkheid) – d.w.z. aanspraken dat deze daden van weigering op een of andere manier een basis vinden in de aard van mensen – de ruimte voor onderzoek erg smal maken, zijn er ook veel gronden om deze aanspraken in vraag te stellen. Zo kan bijv. gewezen worden op de nogal voor de hand liggende en intieme relatie tussen zulke ‘naturalistische’ identiteitsverhalen en het vervaardigen zelf van de huidige normen voor mens-zijn die net een basis vormen voor moderne praktijken van normaliserend oordelen. Opvattingen over elementen en essenties die geacht worden te behoren tot de menselijke natuur, en over ideale manieren van leven waar de onbezwaarde menselijke natuur een rationele uitdrukking van is (bijv. zelf-verwezenlijkte, zelf-beheerste manieren van leven) hebben vruchtbare grond geboden voor de constructie van dit soort normen: de regel van de hedendaagse norm wordt systematisch uitgedrukt onder het mom van ‘natuurwet’ en ‘de regel van het redelijke’. Net omdat beweerd wordt dat deze normen de ‘waarheid’ over de menselijke aard vertegenwoordigen, en over wat ‘natuurlijk’ en ‘universeel’ is, worden de opties om deze normen in vraag te stellen door kritische reflectie aanzienlijk ingeperkt.

Maar er zijn nog andere gronden om de claim dat deze daden van weigering een uitdrukking van de menselijke aard zouden zijn, in vraag te stellen. Zo kunnen bijv. vragen gesteld worden als: hoe houdbaar is een relaas over identiteit (inbegrepen over de menselijke natuur) dat zou beweren dat dit geen sociaal, cultureel en historisch product is? En dat zich zou bevinden buiten taal en buiten de begrippensystemen en de discursieve praktijken die het bestaan van mensen vormen?

Wanneer we aan acties denken die zouden kunnen begrepen worden als een afwijzing van de vereisten van moderne macht, dan is er nog een ander antwoord op deze vragen (‘Wat is de basis voor zo’n weigering?’; ‘Wat maakt zo’n weigering mogelijk?’) mogelijk. Dit antwoord wordt ingegeven door de observatie dat als een persoon het leven weigert te leven dat hem of haar toegewezen is, en als hij of zij niet de persoon is die hij of zij geacht wordt te zijn, dan betekent dit dat hij/zij een ander leven aan het leiden is en iemand anders is, iemand die hij/zij misschien voorheen niet op deze manier geweest is: hij/zij houdt zich bezig met een bepaald alternatief identiteitsproject, één dat niet op een even omvattende manier de normen reproduceert voor de bevoorrechte individualiteiten van onze cultuur. In deze omstandigheden kan verwacht worden dat exploraties van dit ‘andere leven’ en deze ‘iemand anders’ bepaalde andere manieren van leven en denken aan het licht zullen brengen die evenzeer sociaal, cultureel en historisch zijn. In die zin kunnen we in de schaduw van falen andere vormen van levenskennis en andere levenspraktijken vinden die niet op een even directe manier de zo gekoesterde normen van de hedendaagse wereld reproduceren.

Deze conclusie leidt tot onderzoek van deze andere vormen van levenskennis en andere levenspraktijken: onderzoek dat deze vormen van kennis en praktijken niet enkel identificeert maar er tevens toe bijdraagt dat deze op een rijke manier gekend worden. Zo'n onderzoek geeft mensen een basis om in belangrijke mate meer vertrouwd te raken met deze alternatieve identiteitsprojecten en om ze na te streven.

Het volgende relaas van mijn gesprekken met Judy geeft een voorbeeld van een therapeutisch onderzoek in levenskennis en levenspraktijken die men in de schaduw van falen kan vinden.

Judy

Judy, een vrouw van midden in de 40, die alleen leefde, was naar me verwezen door haar nicht, Aerin. Aerin was al geruime tijd bezorgd over Judy's toestand van wanhoop. Ze had haar al vaak raad proberen geven. Soms had ze Judy aangemoedigd om professionele hulp te zoeken, maar Judy had daar maar heel soms een heel klein beetje open voor gestaan. Twee of drie keer had Judy, op aandringen van Aerin, groepen bijgewoond die geassocieerd waren met de beweging van het menselijk potentieel. Ook had ze – op aanbeveling van Aerin - veel teksten gelezen van de populaire psychologie.

Nu had Judy erin toegestemd – na hernieuwde inspanningen van Aerin – om professionele hulp te zoeken. Aerin had dan ook een afspraak voor Judy gemaakt.

J: Zo is het, Michael. Aerin heeft me overtuigd om naar jou te komen. Maar ik zei haar, en ik denk dat nog steeds, dat je je tijd gaat verspillen. Ik ben een chronisch geval. Ik ben hopeloos. Iedereen weet dat.

M: Waarom heb je ermee ingestemd om met me te spreken?

J: Omdat ik me de laatste tijd volstrekt ellendig gevoeld heb, en ik dacht dat ik eigenlijk niks te verliezen heb. En verder is er natuurlijk Aerin. Je weet dat ze tamelijk enthousiast is over het idee.

M: Je zei dat je een chronisch geval was. Een chronisch geval van wat?

J: Kijk, ik ben echt een afhankelijke persoonlijkheid. Iedereen kan dat zien! Het is echt ongelooflijk wat een afhankelijke persoon ik ben. En alles, echt alles wat ik doe loopt verkeerd af. Ik zeg het je, ik ben gewoon altijd incompetent.

M: Wel, mag ik vragen...

J: Nee, Michael, ik weet wat je gaat zeggen, maar dit is allemaal echt waar. Wat ik over mezelf gezegd heb, dat is echt zo. Aerin heeft me geprobeerd ervan te overtuigen dat het niet zo is, dat ik me vergis in mezelf, en jij gaat waarschijnlijk hetzelfde proberen te doen. Maar ik weet dat jullie gewoon proberen om me beter te doen voelen. Ik zie dat wel. Maar dat gaat niet werken.

M: Je zei dat je te afhankelijk en incompetent was. Te afhankelijk in verhouding tot wat? Incompetent in vergelijking met wat?

J: Daar kan ik gemakkelijk op antwoorden. Heb je genoeg tijd? Ik kan gewoon geen beslissingen nemen zoals competente mensen dat doen. Ik ben zo ongelooflijk wisselend. Ik ben zo beïnvloedbaar door mensen. Ik ben helemaal niet sterk op mezelf, zoals alle andere mensen dat wel lijken te zijn. Dat is gewoon een van mijn grote tekortkomingen. Ik krijg gewoon niet voor elkaar wat elke redelijk onafhankelijke persoon voor mekaar zou krijgen. En ik weet dat ik een blok aan het been ben van vrienden en familie. Wil je nog meer weten, want ik zou je nog...

M: Wel, dat geeft me al een redelijk goed idee. Op het gebied van het nemen van beslissingen heb je geen redelijk niveau van competentie bereikt. Je bent er niet in geslaagd om sterk te zijn in het richting geven aan je leven. Je doet het niet goed op de onafhankelijkheidsschaal. En door je afhankelijkheid ben je een last voor anderen. Begrijp ik het goed?

J: Wel, dat is een grote opluchting!

M: Wat is een grote opluchting?

J: Dat je niet probeert om deze inzichten uit mijn hoofd te praten. Of dat je niet geprobeerd hebt om me te zeggen dat ik eigenlijk wel oké ben. Want dat ben ik echt beu gehoord.

M: Ik begrijp ook dat je deze negatieve conclusies over jezelf al een tijd hebt.

J: Ja. Ik denk dat ik me altijd al zo gevoeld heb. Ja, praktisch altijd. Dat doet pijn. Maar je kan niet ontsnappen aan de feiten, toch?

M: Wat bedoel je als je zegt dat het pijnlijk is? Zou je iets meer kunnen zeggen over hoe het voor je is op het ogenblik dat deze negatieve conclusies het sterkst aanwezig zijn? Hoe beïnvloeden ze hoe je je voelt? Hoe beïnvloeden ze wat je doet?

J: Dat kan je toch wel raden.

M: Ik kan me iets voorstellen van hoe deze conclusies mijn leven zouden raken maar wij zijn 2 verschillende mensen.

J: Wel, ik kan niet zeggen dat ze van mijn leven een feestje maken! Ik loop op de toppen van mijn tenen... Ik geraak helemaal uitgeput. Ik ben voortdurend moe.

M: Dus deze conclusies belasten je zwaar.

J: Ik denk dat ze alle motivatie uit me verdrijven, op elk denkbare manier. Op den duur voel ik me zo verslagen rond zowat al mijn inspanningen om iets te doen met mijn leven, om mezelf bij mekaar te rapen. Op den duur voel ik me zo verslagen in al mijn inspanningen om een zekere onafhankelijkheid te bereiken en om een competent persoon te zijn.

M: Deze negatieve conclusies zijn duidelijk harde slavendrijvers. Wanneer ze sterk aanwezig zijn doen ze je hard werken aan jezelf, ze zetten je aan om veel inspanningen te doen om jezelf te verbeteren en tegelijkertijd ontmoedigen ze je in de inspanningen die je doet. Klopt dat?

J: Ja, zo is het wanneer ik me niet totaal verslagen voel.

M: Ik zou graag meer begrijpen wat deze negatieve conclusies van je vragen wanneer je je niet volledig verslagen voelt. Kan je me enkele concrete voorbeelden geven van wat ze je doen doen?

J: Veel dingen. Veel dingen. Ik heb al veel dingen geprobeerd om mezelf in orde te krijgen. Ik heb al die zelfhulpboeken gelezen en ik weet nu hoe ik zou kunnen zijn, en hoe mijn leven zou kunnen zijn als ik ook maar een greintje bekwaamheid in me zou hebben. Ik heb oefeningen gedaan rond persoonlijke ontwikkeling die aanbevolen worden. En het gevolg was dat ik me nog slechter voelde. Nog meer tekortschieten! Nog afhankelijker! Wat voor een onbenul ben ik niet? En hetzelfde gebeurde in een cursus die ik volgde rond persoonlijke groei. Ik ben er zeker van dat die goed zijn voor veel mensen, maar voor mij hebben ze gewoon duidelijk gemaakt wat ik al wist over mezelf.

M: En dat is?

J: Dat ik een hopeloos geval ben.

M: Dat is nogal wat.

J: Wat? Dat ik een hopeloos geval ben?

M: Nee, dat je doorgegaan bent met al die dingen ondanks dat het resultaat zo weinig bevredigend was.

J: Maar ik denk dat ik het nu bijna opgegeven heb. Niet 100% waarschijnlijk want ik ben nu hier om met jou te praten. Maar ik sta er heel dicht bij, echt waar.

M: Je zei dat je het bijna opgegeven hebt. Bedoel je dat je een stapje teruggezet hebt van dit soort inspanningen om jezelf in orde te krijgen?

J: Ja, waarschijnlijk wel. In zekere zin ben ik beschaamd om dat te moeten toegeven. Het is niet echt een goed teken maar wat kan ik anders zeggen? Ik voel me redelijk hopeloos.

M: Hoe ben je erin geslaagd om deze inspanningen los te laten?

J: Erin geslaagd!!! Zoals ik net zei: ik ben een hopeloos geval!

M: Maar er zijn bepaalde dingen die je nog zou kunnen doen om jezelf te verbeteren. Je had nog meer boekenwinkels kunnen vinden, en andere cursussen of programma's.

J: Vergeet het. Vergeet het gewoon. Het is allemaal veel te veel. Ik ben het allemaal beu. Ik ga er gewoon niet meer mee door.

M: Je klinkt tamelijk beslist. Ik zou graag wat meer willen horen over de stappen die je genomen hebt om al deze inspanningen te staken. Maar op dit moment ben ik het meest geïnteresseerd om te weten waar deze stappen vandaan komen.

J: Waar ze vandaan komen? Ik ben het moe om 'DAAR' te moeten geraken, om 'DIT' te moeten bereiken, en om 'DAT' te moeten maken van mijn leven! Waar komt dit vandaan? Het is gewoon een beetje zelfbehoud. Je denkt toch niet ... (stem moeilijk hoorbaar)

M: Zelfbehoud! Wat is het dat je aan het behouden of beschermen bent?

J: Weet ik niet. Hoe zou ik dat weten? Het woord sprong gewoon uit mijn mond!

M: Dat is interessant. Je hebt stappen genomen om je af te wenden van deze inspanningen om jezelf in orde te brengen en je zei dat dit te maken had met zelfbehoud.

J: Ja.

M: Wanneer je nadenkt over deze stappen die je gezet hebt om je af te wenden van deze inspanningen, en over hoe die stappen gebaseerd zijn op zelfbehoud, welke beelden komen dan in je hoofd op?

J: Zoals wat?

M: Bijv. beelden van iemand die je gekend hebt, of van je eigen leven of van wie jij bent. Of misschien iets dat je beseft over wat jij belangrijk vindt in je leven?

J: Er komt niets speciaals bij me op.

M: Of misschien beelden van een film die je gezien hebt, of een boek dat je gelezen hebt. Of beelden van een personage uit een film of boek. Of beelden van iets anders.

J: Ik kan niet zeggen dat... wel... wacht... Ja... Als ik echt nadenk over jouw vraag, moet ik denken aan de zus van mijn moeder, tante Klara. Die is nu dood.

M: Hoe komt dat?

J: Hoe het komt dat ze dood is?

M: Nee, hoe begrijp jij dat haar beeld bij je opkomt?

J: Ik weet het niet zeker. Ik weet alleen dat zij anders was.

M: Had ze iets met zelfbehoud?

J: Ja, misschien wel. Wanneer mensen haar dingen probeerden te doen doen, dan deed ze gewoon niet mee. Hoe hard men ook probeerde haar te overtuigen om iets te doen, als dat niet iets was dat ze uit zichzelf wou doen, en dat zij ook goed vond, dan ging dat niet door. Ze was niet te bewegen. Als ze onder druk gezet werd, dan keerde ze zich af. Punt.

M: Klinkt als een vastberaden persoon.

J: Ja. Mijn tante Klara hield niet van druk. En niet dat ze niets deed want ze deed net interessante dingen die niet altijd conventioneel waren. Eigenlijk, hoe meer ik er over nadenk, hoe meer ik beseft hoe onconventioneel ze eigenlijk wel was. Ze had haar eigen manier om dingen gedaan te krijgen, en ... ja, ik denk niet dat zij veel belangstelling had om te beantwoorden aan de meningen van wie dan ook.

M: Je zei dat ze haar eigen manier had om dingen gedaan te krijgen. Deed ze de dingen altijd onafhankelijk van anderen?

J: Nee. Totaal niet! Dat is niet het beeld dat ik wou schetsen van haar. Het was net omgekeerd. Ik herinner me net dat ze er juist van hield om dingen samen met anderen te doen. Ze stelde het echt op prijs om dingen te doen samen met anderen. En ik herinner me ook dat ze er niet om gaf om echt veel moeite te doen om iets gedaan te krijgen zolang ze dat samen met anderen kon doen, en zolang er geen druk uitgeoefend werd op haar om te beantwoorden aan de verwachtingen van anderen. Ze was heel geduldig, en ze maalde er niet om hoe veel tijd er nodig was als ze geloofde dat het belangrijk was. En ze verloor zelfs de moed niet als dingen toch anders liepen dan gepland.

M: En waar zit nu het stukje over zelfbehoud? Het klinkt niet dat ze veel gaf om het stukje 'zelf'.

J: Ik bedoel zelfbehoud op een heel andere manier. Wat ik bedoel is ... Wel, ik denk dat tante Klara altijd het stuk leven beschermdde dat belangrijk was voor haar. Ze was er bijv. altijd voor het gezelschap en voor het op weg zijn, en niets ging haar daarvan scheiden.

M: Hoe zie jij wat dit zegt over waar tante Klara het meest waarde aan hechtte?

J: Even kijken. Ik denk: dingen doen met anderen in... Daar bestaat een woord voor, maar ik vind het niet. Euh...

M: In samenwerking? In partnerschap? In...

J: In partnerschap! Dat is het woord.

M: Toen ik je vroeg over die stappen van jou om je af te wenden van al die inspanningen die je je getroost hebt om ...

J: Mezelf onder controle te krijgen?

M: Ja. Toen ik je vroeg waar die stappen op gebaseerd waren, antwoordde je dat ze gebaseerd waren op 'zelfbehoud', en dan begon je me te vertellen over tante Klara. Is het mogelijk dat jouw leven en dat van tante Klara op een of andere manier verbonden zijn met elkaar? Bijv. zou het kunnen dat jullie levens gelinkt zijn rond een of andere vorm van zelfbehoud, en rond de prioriteit die jullie geven aan het 'in partnerschap zijn met anderen?'

J: Dat weet ik niet. Daar heb ik nooit echt over nagedacht.

M: Het idee dat jullie leven misschien gelinkt is rond zelfbehoud en wat zij belangrijk vond, raakt dat ergens een snaar?

J: Ja, ergens wel. Ja, ik zie dat dat in zekere zin klopt. Toch in zekere zin. Ja, ik kan dat zien. Ik heb er eigenlijk nooit over nagedacht, en nu begin ik het op die manier te begrijpen. En ...

M: Hoe is het om te denken dat jouw leven en dat van tante Klara zouden verbonden kunnen zijn op bepaalde manieren?

J: (tranen) Da's iets groot.

M: Groot?

J: (zucht) Ja, want wie had kunnen denken dat ik haar voetstappen zou drukken. Dat had ik nooit gedacht.

M: Maar nu ben je het aan het denken?

J: (nog meer zuchten en tranen) Ja, en ik voel me er erg emotioneel bij.

M: Weet je waarom?

J: Ik denk omdat het zo'n opluchting is. Weet je, ze was een bijzondere vrouw, en als ik denk over de manier dat ze met haar leven omging, en dat ik echt zou kunnen appreciëren ... ik denk dat ik het niet goed zeg maar het is een opluchting om te denken dat de manier waarop ik met mijn leven omga misschien wel past bij de manier waarop zij haar leven aanpakte. Wel, wie had dat kunnen denken ... (nog meer tranen, moeilijk verstaanbaar).

M: Van welk inzicht hou je het meest? Van dit of van het inzicht dat je een hopeloos geval bent?

J: (lachen en wenen) Dit, dit, dit.

M: (ook lachen met tranen) Ik denk dat ik het begrepen heb.

J: Ik ook. En ik moet je zeggen: ik ben verbaasd om het te horen.

M: Zouden we wat meer kunnen praten over wat je zei over tante Klara en het thema van behoud, en haar geëngageerdheid rond partnerschap, en haar manier van zijn in het leven? Ik vraag dit omdat ik denk dat dit ons zou kunnen helpen helder krijgen hoe jij verbonden bent met deze waarden en principes. In de manier waarop jij je leven leeft. Misschien werpt dit ook een ander licht op die conclusies dat jij een afhankelijke persoon zou zijn, en niet in staat om te doen wat een redelijk onafhankelijke persoon wel zou kunnen doen. Als je dat wil natuurlijk.

J: Klinkt goed.

M: Zo'n gesprek kan ons misschien ook ideeën geven hoe je verder kan gaan met die thema's in je leven en je relaties. Maar zeg me eerst eens hoe dit loopt voor jou.

J: Ik moet je zeggen dat ik me op dit moment voor het eerst sinds, wel, sinds een hele tijd een beetje licht voel. En warm ook. Ik voel dit fysiek. Mijn leven leek me zo'n koude plek en doodlopend.

M: In dat geval lijkt het me een goed idee om verder te gaan in deze richting. Maar we hebben nog maar een beetje tijd in dit gesprek. Voor de tijd die overblijft zou ik je nog iets willen vragen over wat je in het begin zei over afhankelijkheid en niet gedaan krijgen wat je zou moeten gedaan krijgen.

J: Oké.

M: Als er een belangrijke link is tussen deze manieren van leven en het gevoel van zelfbehoud dat je tante had en de waarden die ze had rond partnerschap, hoe denk je dat je leven en relaties zouden lopen als deze link sterker zou worden voor je?

J: Ik denk dat ik heel behoedzaam zou zijn voor veranderingen die niet gebeuren in partnerschap met andere mensen. Ja. En ik zou altijd inclusief willen zijn. Ik bedoel daar niet enkel mee open om met anderen te zijn maar ik zou actief willen zijn in hen uit te nodigen in mijn leven op vele manieren.

M: En wat met wat je zei over tante Klara's gevoel voor tijd? Iets met tijdsdruk die niet zo belangrijk was voor haar?

J: Ik denk: als ik niet meer zou toelaten dat tijdsdruk mij frustrleert, als ik er voor zorgde dat dat me niet meer te slim af is, dan zou ik niet meer opgeven en me zo vaak hopeloos voelen over mezelf.

M: We gaan hier moeten stoppen. Ik heb wat notities genomen van wat je hierover gezegd hebt. We kunnen dus de draad weer opnemen in onze volgende ontmoeting.

J: Dat zou goed zijn.

Bespreking

Zo begon een serie gesprekken die een aantal dingen op een rijke manier beschreven:

- de vorm van zelfbehoud die zo sterk uitkwam in het leven van tante Klara,
- het waardensysteem dat vorm gegeven had aan haar expressie van dit zelfbehoud, en
- de zelf- en relatievormende activiteiten die eigen waren aan het leven van tante Klara.

In de context van deze gesprekken begon Judy te spreken over de vele manieren waarop haar leven en dat van haar tante Klara rond deze thema's zouden kunnen gelinkt worden. Ze nam initiatieven om deze thema's in haar eigen leven dikker te maken. In de loop van onze 7 ontmoetingen werden veel van Judy's conclusies dat ze een afhankelijke en incompetente persoon was, vervangen door nieuwe conclusies over haar levensethiek. Dit was een ethiek van partnerschap, net zoals bij tante Klara, en wat daarbij van belang was, was de waarde die zij gaf aan het doen van dingen in partnerschap met anderen, en het engagement dat zij op zich nam om de noodzakelijke tijd te besteden aan het leggen van funderingen voor nieuwe mogelijkheden in het leven, en haar weigering om bij deze pogingen geleid te worden door tijdsdruk of kortetermijndoelen.

Tijdens onze 2 laatste ontmoetingen kwamen – op uitnodiging van Judy – Aerin en 3 vrienden erbij waarvan Judy dacht dat ze hen belast had ten gevolge van haar 'afhankelijkheid' en 'onbekwaamheid.' Judy en ik praatten de bezoekers eerst bij over onze gesprekken en de ontwikkelingen in Judy's leven. En zo sprak Judy over de recente vragen die ze was gaan stellen bij het idee van onafhankelijke actie, en ze beschreef op een krachtige wijze de ethiek van partnerschap die ze nu veel meer was gaan bevorderen in haar leven. Aerin en Judy's vrienden reageerden hierop met enkele prachtige reflecties over hoe Judy hen in haar leven betrok. Ze spraken ook over hun verlangen om deze ethiek van partnerschap die het leven van deze vrouwen met elkaar verbond verder te exploreren.

In het begin van onze ontmoetingen was Judy er sterk van overtuigd geweest dat haar 'inzichten' over haar afhankelijkheid en incompetentie helemaal waar waren. Deze inzichten hadden haar ertoe aangezet om stappen te zetten om haar leven in harmonie te brengen met de normen waar ze uit voortkomen: normen die geassocieerd zijn met hedendaagse culturele noties van onafhankelijkheid en competentie. In en door deze inspanningen had Judy haar participatie in de operaties van moderne macht geïntensifieerd. Het resultaat was een nog sterker gevoel van tekortschieten, net datgene wat ze probeerde te verminderen. Een zeker begrip van de analyse van de operaties van moderne macht, en van de rol die deze operaties mogelijk speelden in de problemen van Judy, maakten nieuwe therapeutische initiatieven mogelijk bij de aanpak van haar faalgevoelens. Deze initiatieven vormden een alternatief identiteitsproject. In deze initiatieven werden zowel haar verzet tegen de operaties van moderne macht geïdentificeerd, als de levens- en denkwijzen die een basis vormden voor dit verzet. Deze levens- en denkwijzen geraakten op een rijke manier gekend en dit verminderde aanzienlijk haar vatbaarheid om deel te nemen aan een normaliserend oordelen over haar eigen leven. In het volgende stuk zal ik een kader introduceren dat een leidraad kan zijn bij het ontwikkelen van alternatieve identiteitsprojecten binnen de context van therapeutische gesprekken.

DEEL 3: Alternatieve identiteitsprojecten

In de vorige stukken van dit artikel heb ik geopperd dat je een gevoel van falen als mens kan lezen als een weigering van moderne macht. In de schaduw van dit falen kunnen andere vormen van levenskennis en levenspraktijken geïdentificeerd worden en op een rijke manier beschreven. Ik heb gesuggereerd dat zo'n exploratie een basis kan zijn voor mensen om op een meer uitgesproken manier identiteitsprojecten op te nemen die niet volledig de favoriete individualiteiten van de huidige westerse cultuur reproduceren.

Dit roept vragen op over hoe je dit heel concreet kan doen. Wat voor onderzoek kan bijdragen tot de identificatie en rijke beschrijving, niet enkel van deze daden van weigering, maar ook van de manieren van leven en denken die misschien een basis zijn voor deze daden? En op welke manier zou dit onderzoek ook een pad kunnen zijn voor de ontwikkeling van een gewaardeerd zelfgevoel zonder dat het de aanbieden individualiteiten van onze cultuur reproduceert?

Dit zijn belangrijke vragen omdat ze ons brengen bij beschouwingen over de productie van het leven zelf, over de vervaardiging van identiteit, over de fabricatie van het menselijke

subject. Ik geloof dat een zeker inzicht in de processen van de vervaardiging van de identiteit erg nuttig kan zijn bij het opzetten van een therapeutisch onderzoek dat mogelijkheden creëert voor het her-vervaardigen van identiteit. In deze context zal ik opnieuw verwijzen naar het werk van Michel Foucault. Een specifieke focus van zijn werk was de geschiedenis van het menselijke subject, met een accent op de constitutie van het zelf als ethisch subject. Hij onderzocht daarbij onze relatie tot onszelf en tot ons leven doorheen verschillende tijdsperiodes, en hij noemde dit de studie van ethiek.

In zijn studie kwam Foucault tot de conclusie dat doorheen de verschillende tijden 4 aspecten konden geïdentificeerd worden in de constitutie van het zelf als ethisch subject:

- ethische substantie,
- manier van onderwerping,
- ascetisme⁹, en
- telos.

Ik zal elk van deze aspecten bespreken.

Ethische substantie

Foucault: Het eerste aspect beantwoordt de vraag: wat is het aspect of deel van mezelf of mijn gedrag dat zich bekommert met moreel gedrag? ...

Vraag: Maar, grofweg, voor de Christenen was dat het verlangen, voor Kant waren het intenties, en voor ons nu zijn het gevoelens?

Foucault: Wel, je kan zoiets zeggen. Het is niet steeds hetzelfde deel van ons of van ons gedrag dat relevant is voor ethische beoordeling. Dat is het aspect dat ik ethische substantie noem. (Foucault 1994a, p. 263)

De ethische substantie is dat aspect van het leven dat beschouwd wordt als het meest relevante is voor ethische beoordeling: *datgene i.v.m. ons leven waar we verantwoordelijkheid over hebben om het goed te beheren*. Bij het traceren van de geschiedenis van dit aspect van de constitutie van het zelf, toonde Foucault aan hoe datgene dat als relevant beschouwd wordt als ‘ethische substantie’ verandert van tijdperk tot tijdperk. Voor de oude Grieken was het bijv. ‘plezier’ dat goed beheerd moest worden (plezier moest gematigd worden en excessen moesten aan het daglicht gebracht en beheerst worden), terwijl dat voor de vroege Christenen vormen van ‘verlangen’ waren, en daarbij verwees men vaak naar wellust (aan het verlangen naar het vlees moest verzaakt worden).

In de huidige tijd wordt de kijk op identiteit meestal beïnvloed door de moderne notie van het ‘zelf’. Hoewel deze notie van ‘zelf’ een relatief nieuw idee is in de geschiedenis van de wereldculturen, wordt het doorgaans in een Westerse context beschouwd als een ‘feit’, en beschouwt men het daar als de oorsprong van persoonlijke identiteit. Vele gekoesterde overtuigingen over de menselijke natuur zijn geconstrueerd rond deze als waar beschouwde ‘waarheid’, en vaak zullen mensen terugschrikken als je het waarheidsgehalte van deze overtuigingen in vraag stelt.

De levensaspecten die nu meestal beschouwd worden als hoogst relevant voor een ethische beoordeling zijn categorieën van dat zelf, zoals: de eigenlijke ‘gevoelens’, de diepste ‘verlangens’, een persoonlijke ‘eigenschap’, een individuele ‘bron¹⁰’, een menselijke ‘behoefte’, een intrinsieke ‘eigenschap’, een aangeboren ‘drift’ of ‘gedrevenheid’, een onbewust ‘motief’, enzovoort. Wij worden geacht om ons bezig te houden met het beheren van deze moderne categorieën van het zelf: we moeten bijv. trouw zijn aan onze gevoelens, we moeten onze verlangens bevrijden, persoonlijke eigenschappen moeten gecultiveerd

⁹ in de oorspronkelijke tekst staat ‘aesthetica’, maar bij de uitwerking ervan, iets verderop, wordt de term ‘ascetisme’ gebruikt. Foucault schreef wel over ‘levensethiek’ wanneer hij het thema ‘ascetisme’ besprak maar om verwarring te vermijden heb ik (Johan) de term hier veranderd in ‘ascetisme’;

¹⁰ vertaling van ‘resource’

worden, individuele bronnen moeten in circulatie gebracht worden en men moet er op kapitaliseren, menselijke behoeftes moeten bevredigd worden, intrinsieke eigenschappen moeten tot uitdrukking gebracht worden, aangeboren driften moeten gemoduleerd worden, onbewuste motieven moeten blootgelegd worden. Deze nieuwe concepten over ethische substantie kondigen een koerswijziging aan van morele naar normatieve overwegingen.

Manier van onderwerping

Het tweede aspect noem ik de manier van onderwerping (mode d'assujettissement): dat is de manier waarop mensen ertoe uitgenodigd of aangezet worden om hun morele verplichtingen te herkennen. Is het bijvoorbeeld het goddelijk recht dat geopenbaard is in een tekst? Is het natuurrecht, een kosmologische orde, voor elk levend wezen hetzelfde? Is het de regel van het rationele? Is het het streven om je bestaan de mooiste vorm te geven? (Foucault 1994a, p. 264)

Het tweede aspect van de constitutie van het zelf als ethisch subject is de 'manier van onderwerping'. De manier van onderwerping is het mechanisme via het welke mensen aangemoedigd of ertoe aangezet worden om hun morele verplichtingen te herkennen (m.b.t. het beheer van de relevante ethische substanties). Zo verwijst men bijv. naar het goddelijk recht, natuurrecht, het rationele, of bepaalde systemen van waarden en principes, zoals waardensystemen die uitgedrukt worden in bepaalde religieuze of humanistische narratieven, in ecologische opvattingen over het leven, of het waardensysteem dat geassocieerd is met het concept 'leven als een kunstwerk'¹¹.

Volgens Foucault was het voor de oude Grieken door esthetische waarden dat men tot het besef kwam welke verplichtingen men moest respecteren bij het najagen van plezier. Voor de vroege Christenen was het dan weer door de goddelijke wet dat men ging beseffen welke plichten men moest in acht nemen bij het beheren van verlangen. Door het gehoor geven aan deze verplichtingen kon men deugdelijk worden.

Over het moderne tijdperk zouden we misschien kunnen aannemen dat een bepaald waarheidsdiscours mensen uitnodigt om niet zozeer hun morele plichten dan wel hun normatieve verplichtingen te herkennen: nl. dat waarheidsdiscours dat geassocieerd is met sociaal geconstrueerde normen die uitgedrukt worden in de regel van het 'redelijke, 'natuurrecht' en 'persoonlijke rechten'. Dit zijn normatieve verplichtingen¹² in: de expressie van hun eigenlijke gevoelens, de bevrijding van hun verlangens, de cultivering van hun persoonlijke eigenschappen, de verwezenlijking van en het kapitaliseren van hun persoonlijke bronnen, de bevrediging van hun individuele behoeften, de expressie van hun intrinsieke eigenschappen, het moduleren van hun aangeboren driften, en de onthulling van hun onbewuste motieven. Het is door dit bezig zijn met en het gewetensvol zich toeleggen op de 'waarheid' van wie men is dat men deugzaam wordt en dat men een exemplarisch leven zou kunnen verwezenlijken.

Ascetisme / De zelf-vormende activiteit

Het derde is: met welke middelen kunnen we onszelf veranderen om ethische subjecten te worden? ... Wat moeten we doen, hetzij om onze daden te matigen of om te ontcijferen wie we zijn of om onze verlangens met wortel en al te verwijderen of om ons seksueel verlangen te gebruiken om bepaalde doelen te bereiken zoals het hebben

11 Toevoeging Johan: Het antwoord op de vraag 'welke manier/wijze/modus van onderwerping speelt hier?' is dubbel: enerzijds wordt gezegd op welke manier men de 'ethische substantie' moet beheren/transformereren (bijv. 'meesterschap uitoefenen over de zin in zintuiglijk genot' i.p.v. erdoor geleid worden) en anderzijds wat voor soort regel dit is: bijv. een verplichting, een oproep, een uitnodiging, een zelf aangevoelde roeping,

12 Met 'normatieve verplichtingen' wordt bedoeld dat men zich verplicht voelt om 'de norm', 'het normale' te bereiken of te zijn.

van kinderen: al dit uitwerken van onszelf om ons ethisch te kunnen gedragen.... Dat is het derde aspect, wat ik de zelf-vormende activiteit noem: ascetisme in een zeer brede zin. (Foucault 1994a, p. 265)

Het derde aspect van de constitutie van het zelf als een ethisch subject wordt door Foucault 'ascetisme' genoemd. Hij gaf deze term een brede definitie. Ascetisme gaat over *levensstijl*. Het gaat over de *zelfvormende activiteiten* die men onderneemt wanneer men de plichten vervult die men heeft om een ethisch subject te worden in het streven naar een ethisch bestaan¹³. Het is door deze zelf- en relatievormende activiteiten dat men een identiteit en leven uitbouwt dat als ethisch kan beschouwd worden.

De zelf- en relatievormende activiteiten die door Foucault benadrukt worden, noemde hij de 'levenstechnieken' en de 'technieken van het zelf': de technieken die men gebruikt om zichzelf te kunnen herkennen als een ethisch subject. Deze levens- en zelftechnieken bevatten al deze zelf- en relatievormende activiteiten die men opneemt om bijv.:

- a. Het eigen plezier te matigen (en bij de oude Grieken bevatte dat ook de persoonlijke esthetische en politieke praktijken die een basis waren om zorg te dragen voor de stad);
- b. De eigen verlangens te ontcijferen en te moduleren (en bij de vroege Christenen hield dit bekentenispraktijken in); of
- c. Om trouw te zijn aan de eigen gevoelens, om eigen verlangens te bevrijden, om zijn eigenschappen te cultiveren, om te kapitaliseren op de eigen bronnen, om de eigen behoeften te bevredigen, om eigenschappen tot uitdrukking te brengen, om zijn potentieel te verwezenlijken, om de eigen motieven te onthullen, enzovoort (en in het moderne tijdperk, zoals eerder aangegeven, houdt dat ook praktijken in van normaliserend oordelen die mee gevormd worden door een brede waaier aan meet- en evaluatietechnologieën.

Door de constitutie van het zelf doorheen deze en andere tijdperken met elkaar te contrasteren wou Foucault aantonen dat de zelfvormende activiteiten waar men zich mee inlaat beïnvloed worden door wat men beschouwt als relevante ethische substantie en door de specifieke onderwerpingswijzen. De vorm die men aan het eigen leven geeft wanneer men een zelf als kunstwerk wil creëren zal niet dezelfde vorm zijn die men aan zijn leven zou geven als men uit is op een 'verzaken' aan het zelf, of op de 'ontdekking' van het zelf. Dit geeft aanleiding tot zeer verschillende zelfvormende en relatievormende activiteiten. En hoewel Foucault deze zelfvormende activiteiten benadrukte als technieken van het zelf, beïnvloedden ze ook de vorming van relaties met anderen en met gemeenschappen met mensen. Zo besprak hij hoe voor de Grieken technieken voor het matigen van plezier ook een 'geven om de stad' bevatte.

Telos / Doel / Soort bestaan waar we naar streven

Het vierde aspect is: naar wat voor soort zijn streven wij wanneer wij ons gedragen op een morele manier? Zullen we bijv. puur worden of onsterfelijk of meester van onszelf enzovoort? En dat is dus wat ik telos noem. (Foucault 1994a, p. 265)

Het vierde aspect van de constitutie van het zelf als ethisch subject is 'telos'. Telos gaat over de *zijnsmodus of de manier van zijn waar we naar streven* wanneer we ons op een morele

¹³ Opmerking Johan: Ascetisme – zoals Foucault het bedoelt – gaat over alles wat mensen doen om 'aan zichzelf te werken' om een 'ethisch subject' te worden, om een persoon te worden zoals men die wil zijn: zowel op het gebied van denken als handelen. Bijv. jezelf observeren om te letten op bepaalde dingen, zodat je kan bijsturen, jezelf bepaalde waarheden voorhouden of in herinnering brengen, jezelf bepaalde ervaringen bezorgen, jezelf bepaalde ervaringen onthouden, bepaalde dingen in jezelf bestrijden, bepaalde experimenten doen, ... Het gaat dus om ethische arbeid.

manier gedragen of, in moderne tijden, ons gedragen op manieren die ons extra normatieve waarde opleveren.

Telos drukt *het doel uit of het eindpunt in het identiteitsproject* dat men probeert te bereiken. Dat zou een aspiratie kunnen zijn om een leven van zelfbeheersing te verwezenlijken, van puurheid, van goddelijkheid, of een mooi leven dat artistiek is van vorm. Een doel zou kunnen zijn om verlossing te bereiken of een eeuwig leven of misschien een verheven reputatie. In de context van de huidige rationaliteit zou het eerder zijn dat men streeft naar een leven van zelfbeheersing, van persoonlijke vervulling, van zelfverwezenlijking of bevrijding van het zelf.

Bespreking

Door de geschiedenis te traceren van de constitutie van het zelf als ethisch subject doorheen de verschillende tijdperken van de Westerse cultuur probeerde Foucault aan het licht te brengen in welke mate een modern ‘levensascetisme’¹⁴, op een exclusieve manier een zijnsmodus bevordert die gelinkt is met normen over leven en identiteit. Hij probeerde ook aan het licht te brengen de mate waarin deze normen een waarheidsstatus toegeschreven krijgen. Daarom wordt de moderne zijnsmodus volledig gedefinieerd in termen van kennis. Foucault traceert deze ontwikkeling tot Descartes’ agenda om ‘een zijnsmodus te bereiken waar geen twijfel meer mogelijk was, en waar men eindelijk zou weten.’ Foucault wierp hierover een fundamentele vraag op:

Alles wel beschouwd, waarom waarheid? Waarom bekommeren wij ons om de waarheid meer dan om de zorg voor onszelf? En waarom moet de zorg voor onszelf enkel gebeuren via de bekommernis om de waarheid? Ik denk dat we hier een fundamentele vraag raken, één die ik de vraag van het Westen zou noemen: hoe is het zover kunnen komen dat de hele Westerse cultuur zich begon te ontwikkelen rond deze plicht tot waarheid die zoveel verschillende vormen aangenomen heeft? (Foucault 1994b, p. 295)

Foucaults doel bij het opwerpen van deze vraag was om nieuwe exploraties te bevorderen in de levensaesthetica¹⁵. Dit zijn exploraties die niet verbonden zijn met deze verplichting tot waarheid of tot *een moraliteit van verzaking, maar die een oefening zijn van het zelf waarbij men zichzelf probeert te ontwikkelen en te transformeren, en een bepaalde zijnsmodus te bereiken*. Deze oefening van het zelf vereist een ‘afwijzing van a priori theorieën van het subject’ en is geassocieerd met de perceptie dat het menselijk subject geen ‘substantie’ is maar een ‘vorm’. De therapeutische praktijken die in dit stuk beschreven worden, geven mensen een kans om hun leven te scheiden van deze ‘verplichting tot waarheid’ die geassocieerd is met normaliserend oordelen. Deze praktijken geven mensen ook een kans om zelf- en relatievormende activiteiten aan te gaan die in de plaats daarvan gelinkt zijn met een waaier van andere overwegingen, inbegrepen niet-geinstitutionaliseerde morele en esthetische overwegingen. Dit kan onder andere een basis zijn voor een morele daadkracht (‘agency’) die niet gelinkt is met morele oordelen die opgelegd zijn door specifieke sociale, religieuze en legale instituten met autoritaire en disciplinaire structuren. Dit is een morele daadkracht die gelinkt is met wat Foucault een ‘autonome levensethiek’ noemde.

14 Met ‘ascetisme’ bedoelt Foucault geen ‘moraal van zelfverloochening’ maar een ‘aan zichzelf werken om zich vorm te geven, zich om te vormen en een bepaalde manier van zijn bereiken.’ (Foucault, 2009)

15 Opmerking Johan i.v.m. het gebruik van de term ‘levensaesthetica’: als ik het goed begrijp dan gebruikte Foucault de term ‘levensaesthetiek’ om aan te duiden dat hij o.a. wou uitdrukken dat ‘levenskunst’ vooral verwees naar ‘werk’ en ‘arbeid’. Het jezelf en je leven vorm geven is steeds ook een kwestie van werken en boetsen. Daarin volgde Foucault de traditie van de oude Grieken voor wie een kunstenaar in de eerste plaats iemand was die een ambacht beheerste.

DEEL 4: Implicaties voor de praktijk

In het begin van dit artikel had ik het over mijn reeds lang bestaande interesse in problemen in het leven van mensen, en ik plaatste de focus van deze bespreking op het onderwerp van falen als mens. Ik zie dat als een fenomeen dat toeneemt. Ik stelde dat dit fenomeen nauw samenhangt met de opkomst van moderne systemen van sociale controle die gebaseerd zijn op praktijken van het normaliserend beoordelen van personen, veel meer dan op moreel oordelen. Nu er vele wegen zijn naar falen als persoon, heb ik een classificatie gemaakt van sommige daarvan: de kleine vergissingen, de nalatigheden, en de weerstanden.

Ik suggereerde dat falen als persoon misschien ook een falen betekent van het soort moderne macht die vraagt dat mensen een identiteit voortbrengen die in relatieve harmonie staat met de sociaal geconstrueerde normen voor mens-zijn van onze cultuur. Ik suggereerde bovendien dat dit falen misschien wel wijst op daden van afwijzing van moderne macht. Op basis hiervan probeerde ik aan te tonen dat deze daden van afwijzing niet uit de lucht komen vallen, maar gebaseerd zijn op manieren van leven en denken die niet helemaal de gevierde individualiteiten van onze hedendaagse wereld reproduceren. Dit bracht ons bij een exploratie van de mate waarin deze daden van weigering misschien alternatieve identiteitsprojecten zouden kunnen vertegenwoordigen die mensen opties geven voor het her-vervaardigen van hun identiteit. Deze reflecties over het vervaardigen en her-vervaardigen van identiteit waren aanleiding tot verdere overwegingen over de fabricatie van het menselijke subject. In de context hiervan verwees ik naar het werk van Michel Foucault over de constitutie van het zelf als ethisch subject.

Nu zal ik een gespreksleidraad geven voor een onderzoek van falen als mens waarvan ik hoop dat die deze ideeën kan vertalen naar de praktijk. Deze gespreksleidraad:

- a) maakt mogelijk om mensen hun afwijzen van de vereisten van moderne macht te identificeren;
- b) draagt bij tot rijke beschrijvingen van manieren van leven en denken die niet volledig de door de hedendaagse cultuur goedgekeurde individualiteiten reproduceren; en
- c) creëert een basis voor het her-vervaardigen van identiteiten die een alternatief zijn voor diegene die verbonden zijn met moderne rationaliteit en de waarheidsdiscours (en die net een basis vormen voor het moderne fenomeen van falen als persoon).

Deze gespreksleidraad heeft 8 verschillende stadia hoewel die in de praktijk niet strikt gevolgd worden. Bovendien hebben de stadia niet even veel belang en er zal langer stilgestaan worden bij sommige dan bij andere. Het is mijn hoop dat deze gespreksleidraad therapeuten zal bijstaan bij het identificeren van falen als mens, bij de identificatie van de vele wegen tot falen, en van de vele wegen die er van wegleiden. Deze gespreksleidraad heeft niet het opzet prescriptief te zijn maar kan verwaarloosde territoria van het leven van mensen helpen ontginnen.

Hoewel de voorbeelden van therapeutisch onderzoek in dit artikel vertrekken van ‘vergingen’ en ‘nalatigheden’, zijn dat niet de enige bronnen van falen, en ook niet de enige wegen naar alternatieve identiteitsprojecten.

Ik suggereer niet dat met alle ervaringen van falen als persoon op deze manier moet omgegaan worden, of dat alle ervaringen van falen als mens het resultaat zijn van de operaties van moderne macht. Er zijn veel levenscontexten die kunnen bijdragen tot een acuut gevoel van falen als mens, inbegrepen diegene waarin mensen het slachtoffer zijn van trauma. Toch geloof ik dat zelfs in het geval van ernstig trauma deze gespreksleidraad van falen als mens relevant kan zijn: opdringerige traumatische herinneringen kunnen mensen kwetsbaarder maken voor de excessen van normaliserend oordelen. Dan kan de gespreksleidraad voor falen ook een rol spelen, samen met andere exploratietradities die werkzaam kunnen zijn bij het aanpakken van effecten van trauma op de geheugensystemen.

Kaart voor gesprekken rond mislukking¹⁶

1. Falen in relatie tot

Deze eerste exploratiecategorie bestaat uit vragen die de verwachtingen, normen en standaarden onthullen waarvan mensen geloven dat ze gefaald hebben om ze voldoende te reproduceren in hun levensdaden. Dit zijn de verwachtingen, normen en standaarden die het mogelijk maken dat mensen concluderen dat ze tekortschieten, ontoereikend zijn, incompetent, nutteloos enzovoort.

In de praktijkvoorbeelden van dit hoofdstuk waren dit o.a. de volgende vragen:

Bij Max: *Je zei dat je tot de conclusie gekomen was dat jij persoonlijk ontoereikend was en dat je je voelt als een mislukkeling: mislukt in wat? Waarin heb je het gevoel dat je mislukt bent om het te bereiken? Waarvan heb je het gevoel dat je mislukt bent om het te bereiken?*

Bij Judy: *Je zei dat je te afhankelijk en incompetent was. Te afhankelijk in verhouding tot wat? Incompetent in wat?*

2. Antwoord op falen

Deze tweede exploratiecategorie wordt gestructureerd door vragen over acties die mensen ondernomen hebben in hun inspanningen om deze mislukkingen en onbekwaamheden aan te pakken: acties die men neemt in relatie tot het eigen leven en de eigen relaties in een poging om toch te voldoen, toch te beantwoorden aan deze verwachtingen, normen en standaarden. Deze vragen moedigen mensen aan om deze acties te beschrijven. Vaak nemen die de vorm aan van een buitengewone psychologische gymnastiek. Als antwoord op deze vragen doen mensen vaak een relaas van een waaier van operaties, processen, programma's, methoden, procedures, maatregelen, regimes, en behandelingen die ze opnemen bij het disciplineren van zichzelf en hun relaties.

In de voorbeelden waren dit de volgende vragen:

Bij Max: *Je vertelde ook dat je hebt proberen te slagen als begeleider in je centrum. Wanneer je jezelf vond tekortschieten, wat heb je dan gedaan? Wat heb je gedaan in je zoektocht naar bekwaamheid?*

Bij Judy: *Wat bedoel je met pijnlijk? Zou je iets meer willen zeggen over hoe het voor jou is op die momenten dat deze negatieve inzichten over jezelf het sterkst aanwezig zijn? Welke invloed hebben ze op hoe je je voelt? Hoe raken ze wat je doet?*

Ik zou graag meer begrijpen over wat deze negatieve inzichten over jou van jou vragen of eisen op de ogenblikken dat je je niet volledig verslagen voelt. Zou je me enkele praktische voorbeelden kunnen geven van wat je dan gedaan hebt?

3. Unieke gebeurtenissen

Deze categorie wordt gestructureerd door vragen over mogelijke unieke gebeurtenissen. Deze zouden kunnen blijken uit:

- a. Expressies van een zekere acceptatie van aspecten van het eigen leven die niet passen bij deze verwachtingen, normen en standaarden;
- b. Reacties die niet passen bij deze verwachtingen, normen en standaarden en waar mensen zichzelf niet voor op de kop zitten zoals ze dat zouden kunnen doen, en uit

¹⁶ Op het einde van de syllabus vind je een versie zonder verwijzing naar de termen van Michel Foucault

- c. Acties die misschien een zekere vorm van weigering vormen van of die wijzen op het feit van niet volledig beschikbaar te zijn voor, of die misschien kritisch zijn t.a.v. deze verwachtingen, normen en standaarden.

In de voorbeelden waren dit de volgende vragen:

Bij Max: *Dit maakt me nieuwsgierig naar iets. Je hebt het gevoel dat je niet slaagt, en je bent ontevreden over jezelf maar je hebt jezelf gaande gehouden en je hebt niet opgegeven. Je hebt er bijna de brui aan gegeven maar je hebt het niet gedaan. Heb je iets ontdekt dat jou moed geeft, dat het je mogelijk maakt om jezelf gaande te houden? Of is het dat je bij momenten gewoon minder streng bent voor jezelf? Hoe hou je je gaande?*

Bij Judy: *Je zei dat je het eigenlijk opgegeven hebt, of toch zo goed als. Bedoel je dat je terugkomt van deze inspanningen om jezelf bekwaam en evenwichtig enzovoort te krijgen?*

4. Basis voor acties

Deze exploratiecategorie wordt gestructureerd door vragen over acties die geassocieerd zijn met deze vormen van weigering. Deze vragen maken het mensen mogelijk om de daden te onderscheiden die de basis waren voor deze verwezenlijkingen (nl de unieke gebeurtenis, bijv. de vorm van acceptatie of de weigering). Het gaat hier om acties die een basis geweest zijn voor weigeringen, niet enkel van

- a. verwachtingen, normen en standaarden,
- b. maar ook van al de operaties, processen, programma's, methoden, procedures, maatregelen, regimes en behandelingen die geassocieerd zijn met deze sociaal geconstrueerde normen.

In de voorbeelden waren dit de volgende vragen:

Bij Max: *Wat doe je dat je voeling helpt houden met deze waardering voor de mensen die jou consulteren? Welke stappen neem je hierbij?*

Bij Judy: *Hoe ben je erin geslaagd om terug te komen van al deze inspanningen? Je klinkt erg beslist. Ooit zou ik graag wat meer horen over deze stappen die je gezet hebt bij het je afwenden van al deze inspanningen.*

5. Ethische substantie (het belangrijkste)

Deze exploratiecategorie wordt gestructureerd door vragen die mensen uitnodigen om te omschrijven *wat uitgedrukt wordt in deze stappen*. Hierbij worden die aspecten geïdentificeerd die mensen *het meest relevant achten* m.b.t. *hoe ze hun leven leiden*, en waarvoor ze een zekere *verantwoordelijkheid voelen om het goed te beheren*. Deze vragen moedigen mensen aan om deze levensaspecten in ervaringsnabije termen te identificeren. Voor Max ging het hier om 'integriteit' en voor Judy om 'zelfbehoud'.

In de voorbeelden waren dit de volgende vragen:

Bij Max: *Wat druk jij uit in jouw belangstelling voor het leven van de mensen die jou consulteren?*

Indien je zou moeten benoemen wat belangrijk voor jou is en wat een basis is voor deze belangstelling, zo één van die essentiële dingen, welke woorden zouden dan opkomen? Worden die datgene van je werk zouden beschrijven waar je je met plezier voor zou verantwoorden?

Bij Judy: *Jij klinkt heel beslist rond deze beslissing. Op een bepaald punt zou ik graag meer horen over deze stappen die jij gezet hebt bij het stoppen met al deze inspanningen. Maar op dit moment ben ik geïnteresseerd om te weten waar deze stappen vandaan komen.*

6. Wijze van onderwerping (systeem van regels / cluster van waarden en principes)

Deze exploratiecategorie bestaat uit vragen naar mensen hun richtsnoer¹⁷ voor het beheren en uitdrukken van wat ze beschouwen als erg ethisch relevant in hun leven. In antwoord op deze vragen zouden mensen bijv. kunnen spreken over:

- a. Bepaalde *waarden en principes* geassocieerd met verschillende geloofssystemen, religieuze of andere, waaraan in sommige contexten de status van 'levensregels' of '-wetten' kan toegekend worden; of
- b. Bepaalde *waarden en principes* die geïnspireerd zijn door cultuur- en classespecifieke verhalen over het 'goede leven'.

Deze vragen maken ook een onderzoek mogelijk naar de verschillende manieren waarop mensen op deze waarden en principes *georiënteerd* zijn. Mensen kunnen bijv. het gevoel hebben dat ze deze waarden en principes volgen in het beheren van hun ethische substantie bij wijze van 'voorkeur', of bij wijze van 'verantwoordelijkheid', of van 'plicht' of van 'verplichting'.

In de voorbeelden waren dit de volgende vragen:

Bij Max: *Integriteit! Nu zou ik je graag enkele vragen willen stellen over wat jouw richtsnoer is bij het uitdrukken van deze integriteit. ... Is dat oké?*

Bij Judy: *Wanneer je denkt over de stappen die je gezet hebt bij het staken van die inspanningen, en over hoe die stappen gebaseerd zijn op zelfbehoud, welke beelden komen er dan bij je op?*

Wat zegt dit volgens jou misschien over wat tante Clara het meest op prijs stelde, of waar ze het meeste waarde aan hechtte?

7. Ascetisme (zelf- en relatievormende activiteiten)

Deze categorie bevat vragen over de identiteitsuitwerkende en levensvormende activiteiten die mensen ondernemen wanneer ze de verantwoordelijkheid opnemen om een ethisch mens (of 'subject') te worden in het streven naar een ethisch bestaan. Dit zijn vragen over zelf- en relatievormende activiteiten van mensen. Deze activiteiten hebben te maken met overwegingen van levensstijl en zijn het resultaat van inspanningen om datgene te beheren wat beschouwd wordt als de relevante ethische substantie volgens het systeem van regels of geheel van waarden en principes dat geïdentificeerd is in het voorgaande onderzoek naar de 'wijze van subjectificatie'.

In de voorbeelden waren dit de volgende vragen:

Bij Max: *Wanneer je deze integriteit ervaart, en je je min of meer één voelt met de waarden waar we het over gehad hebben, hoe is dat voor jou? Heb je het dan lastig? Of is het dan anders?*

We hebben de manier getraceerd waarop deze integriteit en deze kostbare waarden en overtuigingen impliciet zijn in veel van je werk. We hebben ook gepraat over hoe dit je relatie inspireert met de mensen die je consulteren, en over hoe dit misschien het leven raakt van die mensen. ... Zou het je misschien interesseren om een gesprek te hebben over hoe deze integriteit en deze waarden nog meer openlijk aanwezig zouden kunnen zijn in je werk? Kan je gissen hoe je zou optreden in deze ontmoetingen als deze integriteit en deze waarden waar we over gesproken hebben meer expliciet aanwezig zouden zijn voor jou, en meer openlijk uitgedrukt zouden worden door jou?

17 Opmerking Johan: Het gaat hier dus om het ethische richtsnoer of de ethische leidraad of het ethische kompas: welk ideaal speelt voor mensen om hun handelen/zijn/denken naar te boetseren?

Bij Judy: *Stel nu dat er een betekenisvolle link is tussen deze manieren van leven en tante Clara's gevoel voor zelfbehoud en de waarden die zij had rond partnerschap, kan je raden hoe jouw leven en relaties zouden lopen als deze link sterker zou worden voor jou?*

8. Telos (doel of gewenste eindtoestand)

Deze 8ste categorie omvat vragen over de doelen die mensen hebben voor hun leven, over waar ze naar streven in hun inspanningen om op een ethische manier te handelen, over de 'eindtoestanden' in hun leven waar ze naar verlangen. Telos kan ook een relaas zijn van de manier van zijn waarvoor men gelooft dat men kandidaat is.

Voor Max was telos 'een leven van goedheid' bereiken. Voor Judy: het boetseren van een leven met principes.

Voorbeelden van vragen waren:

Bij Max: *Bedankt, Max, om me in te wijden in enkele recente ontwikkelingen in je leven die passen bij deze integriteit en bij de waarden die belangrijk voor jou zijn. Wat zegt dit over waar je leven over gaat, over waar je op uit bent in je leven?*

Bij Judy: *Ik begrijp dat je een nog sterker aanvoelen ontwikkeld hebt van de manieren waarop jouw leven en dat van tante Clara gelinkt zijn rond thema's van zelfbehoud en partnerschapswaarden. Zou je kunnen gissen wat je tante Clara gezegd zou hebben over haar doel in het leven, misschien één dat je gemeen zou kunnen hebben met haar?*

Nu volgt nog een voorbeeld van een toepassing van deze gespreksleidraad in ontmoetingen met Denise, een 24-jarige vrouw, en haar ouders, Katherine en Gordon. Je kan dit gesprek volgen met de gespreksleidraad ernaast.

Denise, Katherine en Gordon

Ik stelde me in de wachtzaal voor aan Denise en haar ouders, Katherine en Gordon. Ze waren alle drie zenuwachtig en ik zag dat Denise en Katherine geweest hadden. Denise's bewegingen waren traag en onze tocht naar de gespreksruimte leek lang te duren. Toen we eenmaal zaten brachten Gordon en Katherine me op de hoogte dat Denise niet enthousiast was over de afspraak met me, en ze begonnen te spreken over hun bezorgdheid over haar. Daarop vroeg ik Denise naar haar kijk op de afspraak en naar de omstandigheden van haar aanwezigheid. Met weinig woorden informeerde ze me dat ze zelf geen enkele wens gehad had om aanwezig te zijn maar dat ze zich ook niet verplicht gevoeld had en dat ze besloten had om er toch te zijn ter wille van haar ouders.

Ik vroeg Denise of het oké voor haar was dat haar ouders me de details zouden geven over hun zorgen rond haar, dan wel dat zij liever zelf zou zeggen hoe zij die zorgen begreep. Om een alternatief te bieden vroeg ik me luidop af of ze misschien liever haar eigen agenda voor onze bijeenkomst naar voor zou brengen, misschien over zorgen die zij had over haar ouders. Denise antwoordde hierop, met een grote spaarzaamheid in woorden, dat het beste zou zijn dat Gordon en Katherine zouden spreken.

In de loop van de volgende 10 minuten leerde ik dat Denise enkele jaren geleden, na een reeks psychotische episodes, de diagnose schizofrenie gekregen had. Er waren verschillende soorten tranquillizers geprobeerd. En ze was een 6-tal keer gehospitaliseerd geweest. Denise nam nu medicatie die haar van enkele van de meest vervelende aspecten van haar psychotische ervaring bevrijd had. Maar haar algemene levenskwaliteit was laag: ze was tamelijk geïsoleerd, ze wanhoopde vaak en ze voelde zich in het algemeen hopeloos over haar toekomst. Ik vroeg Denise of ze vond dat haar ouders een waarheidsgetrouw relaas gegeven hadden over hoe de dingen voor haar waren: ze knikte.

Katherine en Gordon hadden een afspraak met me gemaakt na een recente zelfmoordpoging door Denise. Voor zover zij wisten was dit de 5de poging, en de meest levensbedreigende.

Nadat ze hiervan hersteld was, had Denise hen toevertrouwd dat ze zich als mens op elk denkbare manier mislukt voelde, en dat ze geloofde dat ze nooit een echt leven zou hebben.

G: Daarom hebben wij deze afspraak gemaakt, Michael. Er moet gewoon nog iets zijn dat we kunnen doen.

K: Ja, Denise heeft gewoon geen fijn leven, he schat? (wendt zich tot Denise, die nu aan het wenen is). Ze voelt zich zo'n mislukkeling, maar dat is ze niet. En we houden zoveel van haar.

Denise: (weent zachtjes)

K: Ik weet dat je niet naar hier wou komen en dat je het voor ons deed. (Wendt zich tot Michael) Het is altijd moeilijk om haar uit haar slaapkamer te krijgen.

M: (wendt zich tot Denise) Je ouders hebben me nu details gegeven over waar ze bezorgd rond zijn. Ik heb mijn best gedaan om die te checken bij jou en ik heb begrepen dat die bezorgdheden grotendeels accuraat zijn. Is het oké dat ik je enkele vragen stel?

Denise: (knikt)

M: Kan je bevestigen wat je ouders zeggen over dat je je een mislukking voelt?

Denise: (haalt schouders op, en knikt dan)

M: Kan je daar wat over zeggen?

Denise: (weent nog steeds zachtjes) Ik denk het niet.

M: Is het oké voor jou dat ik je mama en papa vraag hoe zij denken dat het voor je is?

Denise: Dat is oké.

M: (tegen Katherine en Gordon) Zouden jullie wat meer kunnen vertellen over hoe dit is voor Denise?

G: Steeds opnieuw hebben we gezien hoe Denise probeert iets te maken van haar leven, en steeds opnieuw stortte ze in. En alles werd weer ongedaan gemaakt. Ik denk dat dit haar ervan overtuigd heeft dat ze een mislukkeling is.

K: We zitten zo in met haar wanneer haar verwachtingen weer eens vermorzeld worden. We proberen haar dan gerust te stellen en haar te zeggen dat het wel weer goed komt, dat na regen zonschijn komt maar dat werkt niet meer. Nu kunnen we op zulke ogenblikken niets meer doen dat ze zich beter voelt. (Katherine en Denise kijken elkaar aan, beiden in tranen)

M: Jij had het net over verwachtingen. Ten opzichte van welke verwachtingen voelt Denise zich tekortschieten?

K: De gewone. Dat ze haar zaken op orde stelt, dat ze een echt leven heeft.

M: Verwachtingen van wat voor leven?

K: Je weet wel: al die dingen zoals onafhankelijk zijn en haar doelen bereiken. In staat zijn om om te gaan met mensen, er op sociaal vlak staan. Een relatie hebben en misschien een carrière. Al dat soort dingen.

G: Ja. Haar potentieel verwezenlijken.

M: Waar komen deze verwachtingen vandaan?

K: Ik ben blij dat je dat vraagt. Want dat komt niet van ons, he Gordon?

G: Altijd horen we die verwachtingen. Mensen geven ons steeds hun mening over wat goed zou zijn voor Denise. Over wat ze zou kunnen doen. Over wat wij zouden kunnen doen. Over wat zij zouden doen als zij ons waren en Denise hun dochter was, en over wat Denise zou doen als zij hun dochter was. En dat gaat zomaar door. Meestal is het tamelijk subtiel. Het gebeurt overal en ik weet dat Denise er meer dan haar deel van gehad heeft.

K: Het gebeurt overal. We hebben geprobeerd daar niet aan mee te doen maar we hebben het toch ook wel gedaan. Ik bedoel: dit soort verwachtingen hebben wij ook al op Denise gelegd. (Wendt zich tot Denise) Is het niet?

Denise: (duidelijk betrokken op wat ze hoort, knikt bevestigend)

K: We weten dat het niet helpt. Maar het is zo moeilijk om dit niet te doen wanneer we zoveel willen voor jou.

M: Hoe is dit voor jou en Gordon? Hoe beïnvloeden al deze verwachtingen hoe jullie je voelen als ouders? Hebben deze verwachtingen invloed op jullie mening over wie jullie zijn als Denises ouders?

K: Ik weet dat ik me daar niet al te goed over voel. Dat is net zo voor Gordon. We geven het niet graag toe, en we blijven ons best doen, maar ik denk dat we ons allebei mislukt voelen als ouders. Ik hoop dat het oké is dat ik dit zeg (wendt zich naar Denise), en dat het je niet overstuur maakt. Maar Denise is niet de enige met dit gevoel van te mislukken. We hebben het allemaal maar we doen alsof het er niet is.

M: Gordon?

G: (zucht) Ja, da's waar. We weten niet goed hoe we hiermee moeten omgaan. En we kunnen hier zeker niet met andere ouders over spreken. Die lijken alles zo perfect aan te pakken (zucht opnieuw).

M: Het zal jullie waarschijnlijk niet verrassen als ik jullie zeg dat ik een boel mensen ontmoet die mislukt zijn in een hoop verwachtingen en vooruitzichten voor hun leven. Eigenlijk is er zoveel waar een mens kan in falen dat ik een tijdje geleden begonnen ben met het verzamelen van alle mogelijke mislukkingen. Het zou me helpen in mijn gesprekken mochten wij een lijst maken van verwachtingen en vooruitzichten waar jullie het gevoel rond hebben dat je erin gefaald bent. Wie weet, misschien zitten er wel enkele nieuwe bij!

G: (glimlacht) Daar wil ik wel aan meedoen.

K: (glimlacht ook) Ik ook.

M: Denise?

Denise: Ja. Ik zou kunnen helpen.

M: Super! Laten we beginnen.

In de loop van de volgende 30 minuten hielpen Denise, Katherine en Gordon me bij het samenstellen van een lijst van verwachtingen en vooruitzichten voor hun leven en relaties waarin ze naar hun gevoel gefaald hadden. We werkten ook samen om enkele bronnen van deze verwachtingen en vooruitzichten te identificeren. We ontdekten er in een reeks vaak gegeven opinies, oordelen, conclusies, attitudes, perspectieven, evaluaties en gebruikelijke veronderstellingen over waar het om gaat in het leven. Gordon, Katherine en Denise kwamen tot de conclusie dat deze bijna allemaal ongevraagd gegeven waren.

Vervolgens nam ik de gelegenheid om deze gezinsleden te interviewen over de effecten van deze verwachtingen op hun leven en relaties, en over de invloed ervan op hun conclusies over hun identiteit. In de loop van dit gesprek begon Denise meer betrokken te geraken. Nog los van andere dingen hielden deze verwachtingen Denise in onzekerheid. De verwachtingen deden haar constant beoordelen of haar gedachten en acties wel echt genoeg waren. Ze deden haar het meeste van wat ze dacht en deed wantrouwen. Ze deden haar alles van haar leven in vraag stellen. Ze deden haar twijfelen of ze wel over kwam als een competent persoon. De verwachtingen maakten dat Katherine steeds 'van dienst' was: steeds moest ze alles beter proberen maken voor iedereen. Ze lieten haar zichzelf negatief beoordelen als moeder en als vrouw. Ze lieten haar steeds haar woorden en daden beoordelen en afwegen. En ze lieten haar op het einde van elke dag haar prestaties beoordelen. De verwachtingen vereisten van Gordon dat hij waakzaam zou zijn in het beoordelen van hoe gepast zijn woorden en daden waren, en ze hadden hem serieus geïsoleerd van vrienden en collega's.

Tijdens ons tweede gesprek vergeleken we de lijst van verwachtingen waarin ze tekortgeschoten hadden en die we samengesteld hadden tijdens ons eerste gesprek met een grote lijst die ik in de loop van enkele jaren had samengesteld. We ontdekten dat de meeste van hun lijst al op de hoofdlijst voorkwamen (hoewel enkele ervan variaties waren; deze bracht ik dan ook als zodanig aan op de hoofdlijst). We ontdekten ook dat er vele andere verwachtingen waren waar Katherine, Gordon en Denise zich aan hadden kunnen onderwerpen. Ik vroeg me luidop af waarom ze dat niet gedaan hadden en waarom ze zichzelf niet nog meer op de kop zaten. Gordon, Denise en Katherine vonden mijn vragen amusant en ze informeerden me dat ze gewoon niet gedacht hadden aan sommige van die verwachtingen (en als ze dat toch gedaan hadden dan hadden ze helemaal geen leven gehad), en sommige van die andere verwachtingen vonden ze gewoon belachelijk.

Dit overzicht had een belangrijk effect op ons gesprek. Denise zei plots heel levendig dat ze zich niet alleen niet onderworpen had aan veel van de verwachtingen van de hoofdlijst, maar ze had er ook enkele laten vallen waar ze voorheen kwetsbaar voor geweest was. Dat waren de verwachtingen rond een meer productieve persoon zijn. Ze was tot het besluit gekomen dat ze hier op geen enkele manier aan kon voldoen, en daarna ervaarde ze er niet meer zo'n ongemak rond. 'Per slot van rekening', zei Denise, 'heb ik recht op een beetje ontspanning en plezier.'

M: Hoe heb je een stapje terug gezet van deze verwachtingen?

D: Gewoon.

M: Dat lijkt me wel een tamelijk grote 'gewoon'. Kan je me een beetje meer zeggen over wat er allemaal gegaan is in dit 'gewoon'?

D: Wel ... eh... Ik gebruikte mijn verstand.

M: Wat maakt het jou mogelijk om je verstand op deze manier te gebruiken?

D: Wel, het is zo: ik beseft nu dat ik soms mijn verstand kan gebruiken om 'nee' te zeggen tegen deze verwachtingen. Het is alsof ik... wacht, wat heb ik? Even kijken. Euh...

K: Is het iets als wilskracht? Dat je een sterke wil hebt?

D: Ja. Dat is het. Dat is juist. Dat is het woord dat ik zocht. Het is wilskracht.

M: Is wilskracht iets in je leven dat belangrijk is voor jou?

D: Ja. Misschien is het dat wel. Maar ik raak het kwijt.

K: Ik denk dat ze er altijd fier over geweest is.

M (tegen Denise): Wat is jouw richtsnoer voor hoe je die wilskracht gebruikt¹⁸?

D: Ik weet het niet. Ik weet het niet. Euh. Er is zeker iets. Wat denk jij, mama?

K: Ik denk dat jij op veel manieren een erg aanvaardende persoon bent. En jij stelt begrip ook erg op prijs. Dat is vroeger al veel gebleken. Het is alsof jij van die principes hebt waar jij niet van afwijkt. Zolang ik me kan herinneren zijn er zoveel momenten geweest dat jij niet op dezelfde manier reageerde op de dingen die je hoorde zoals andere mensen zouden doen of zoals iedereen zou verwachten, maar je hield vol, en je bleef luisteren naar wat er aan de hand was. Zelfs wanneer het volhouden je pijn kon doen, en we voelden toen mee met jou, probeerde je te begrijpen wat er aan het gebeuren was met de mensen.

M: Jij had het over de aanvaardende en begrijpende manieren van doen van Denise, en je zei dat dat principes waren.

K: Ja. Ik zou zeggen dat dit principes zijn. (Wendt zich tot Denise) Je bleef trouw aan deze principes van begrip en aanvaarding. Zelfs wanneer wij er mee inzaten dat je gekwetst zou raken, gaf je je niet gewonnen. Wanneer we erin slaagden om onze bezorgdheid opzij te schuiven, was het altijd ergens verfrissend om jou dit te zien doen. Het was anders. Wat zou jij zeggen, Gordon?

G: Ik ben het eens met Katherine. Ik heb dit ook gezien, heel vaak. Toen je een klein kind was betekende dit accepteren en begrip veel voor je opa. Die was in de war aan het raken doordat zijn hersenen achteruit gingen, en niemand buiten jou had veel geduld met hem.

M: Denise, wat denk jij hiervan? Kan jij erin komen, in wat je mama en papa zeggen over deze principes?

D: Ik heb daar nooit veel over nagedacht.

M: Ben je er nu over aan het denken? Of ben je over iets anders aan het denken?

D: Ik ben er over aan het denken. Laten we eens kijken... Ja, ik denk dat het klopt.

M: In dat geval ben ik nu mee met het feit dat je je wilskracht gebruikt heb om vrij te raken van sommige van deze verwachtingen, en met het feit dat jouw principes van begrip en aanvaarding hierin een richtsnoer geweest zijn. Hoe klinkt jou dat in de oren?

D: Eigenlijk wel ergens goed.

M: Waarom zou je zeggen 'ergens goed'?

D: Wel, dit doet me een beetje beter voelen.

18 Opmerking Johan: Michael vraagt hier naar wat kostbaar is voor Denise, en wat haar inzetten van wilskracht stuurt of motiveert.

M: Zou het oké zijn voor jou om wat te praten over hoe je leven eruit ziet wanneer die wilskracht beschikbaar is voor jou, en wanneer die geleid wordt door wat belangrijk is voor jou?

D: Ja. Maar mama en papa kunnen helpen, niet? (gluurt in richting van de ouders)

K: Wel, om te beginnen, wanneer dit allemaal werkt voor haar wordt ze niet gehinderd door de tijd zoals anderen. En ik weet dat mensen rond haar niet moeten ‘doen alsof’ over de dingen die niet goed lopen in hun leven. Ik heb al gemerkt dat ze dat wat kunnen laten vallen. Ze hoeven niet zo gemaakt te doen. Misschien net omdat Denise mensen hun complexiteit accepteert, hun hebbelikheden, kunnen zij die zelf ook meer aanvaarden.

G: Wanneer dingen een beetje meezitten voor Denise, kan ze anderen een beetje een vluchthaven bieden. Ik kan me tamelijk wat mensen voor de geest halen voor wie dat volgens mij een hele opluchting betekent heeft.

M: Een vluchthaven! Dat is me een sterk beeld. Denise, wat voor beelden komen er bij jou op als je zo aan het luisteren bent naar de woorden van je ouders?

D: Mooie. Wel, ... het is wat moeilijk voor mij om daar over te praten. Maar ik hou ervan.

M: Denk je dat het helpend zou zijn mochten deze beelden bij jou blijven, en als je er meer had zoals deze?

D: Ja.

M: Waarom zou je zeggen dat dit helpend zou zijn?

D: Deze beelden zouden me misschien een beter gevoel over mezelf geven, en dat zou een groot verschil zijn.

M: Wat voor verschil?

D: Misschien zou ik niet zo bezorgd en van streek raken.

M: Zou je graag meer over deze beelden van je leven praten? Dat we ze wat meer uitwerken?

D: Ja.

K: Ik denk dat dit erg bevestigend geweest is voor Denise. En zelf ben ik ook heel wat gaan beseffen. En dit gaat helpen, zeker met het gevoel van falen. Om er vrij van te raken, bedoel ik. Wij allemaal.

M: Gordon?

G: Ja. Ik denk dat we hier meer over zouden moeten praten. Weet je, als je er over nadenkt, als je er echt eens over nadenkt, dan besef je dat onze dochter een echte originele is. Dat is ze echt! En dat ze dat meer zou weten, dat zou fantastisch zijn.

K, G, D en M: (allemaal diep en zichtbaar geraakt door deze prachtige beschrijving van één van Denises centrale eigenschappen: ‘een origineel’)

M: Een origineel! Dat is nogal wat!

Bespreking

Ik heb Denise, Katherine en Gordon nog 8 keer over een periode van een jaar ontmoet, en dan nog eens 3 keer een jaar later. Deze gesprekken hebben bijgedragen tot een rijke beschrijving van de:

- a) Principes die een leidraad vormden voor Denises expressies van wilskracht;
- b) Manieren van zijn in de wereld die niet overeenkwamen met ieders verwachtingen, en waar Denise voor opkwam,
- c) Levensvaardigheden die samenhangen met deze manieren van zijn in de wereld;
- d) Unieke aspiraties die Denise had voor haar leven: niet langer een 'normaal' leven, niet langer een 'productief' leven, maar wat Gordon tijdens onze 3de bijeenkomst beschreef als een 'eervol leven'.

In de loop van deze periode bezorgden deze gesprekken Denise een basis voor nieuwe exploraties in zelf- en relatievorming. Ze werd globaal minder gestresseerd, voelde zich trotser en minder kwetsbaar voor het soort onzekerheid dat haar ten prooi had doen vallen aan de vijandige stemmen (auditieve hallucinaties) die haar in het verleden danig in de war gebracht hadden. Met deze verbetering van haar levenskwaliteit werd ze op sociaal gebied avontuurlijker. In de plaats van hopeloosheid kwam een gevoel dat haar leven zich begon te ontvouwen.

Ook Gordon en Katherine rapporteerden als gevolg van deze bijeenkomsten een belangrijke vooruitgang in termen van een verlaging van hun algemeen stressniveau. Beiden ervoeren zij een 'standvastigheid' in zichzelf die daarvoor ongrijpbaar geweest was. Ze voelden zich minder kwetsbaar voor de meningen en verwachtingen van anderen en zeiden dat ze zich niet meer '70 % van de tijd ongerust voelden'. Ze waren beter in staat om over vervelende toestanden heen te stappen en ze voelden zich minder geneigd om de reacties van anderen op hun woorden en acties te anticiperen.

Bij dit relaas van mijn gesprekken met dit gezin wil ik benadrukken dat ik niet suggereer dat we hier op een rechtstreekse manier schizofrenie aanpakken, wat dat ook moge zijn. Noch dat ons werk andere benaderingen van dit fenomeen vervangt, inbegrepen die waarbij biochemische manieren van begrijpen en het gebruik van medicatie op de voorgrond staan. Mijn kijk is echter dat het gevoel dat men op een verachtelijke manier er niet in slaagt om een persoon te zijn volgens de idealen die onze cultuur hierover koestert – zoals het bereiken van hoge niveaus van zelfcontrole en onafhankelijkheid – mensen met deze diagnose aanzet tot buitengewone mentale inspanningen. Dit soort mentale gymnastiek waarbij men zich inspant om echt te zijn (volgens normatieve standaarden) legt de basis voor een gestresseerd leven. Dit maakt deze mensen hoogst kwetsbaar voor acute episodes en een slecht verloop. In de loop van onze bijeenkomsten geraakte Denise in belangrijke mate bevrijd van dit soort gymnastiek en van het normaliserend oordelen dat ermee geassocieerd is. En in plaats van 'haar potentieel te realiseren' en in de plaats van alle normatieve voorschriften die hiermee geassocieerd zijn, probeerde ze een 'eervol leven' te leven.

DEEL 5: Verdere overwegingen en ethische implicaties

In het laatste deel pak ik eerst enkele misvattingen aan over de kritiek van moderne macht uit dit stuk, nl het idee dat:

- a. Deze kritiek en de acties die er uit voortvloeien mensen zullen bevrijden van foute opvattingen over wie ze zijn, en het mogelijk zullen maken om te kijken naar hun 'ware' belangen en om te worden wie ze echt zijn; en dat
- b. Zo'n kritiek van macht neerkomt op het hekelen van alle machtsoperaties en op de opvatting dat alle machtsrelaties uitgeroeid moeten en kunnen worden.

En, ten tweede, herneem en ontwikkel ik verder de bespreking van de politieke implicaties (met kleine 'p') van deze moderne analyse van macht voor de therapeutische praktijk. Dit

onderwerp kwam al ter sprake in de introductie maar het belang van deze implicaties rechtvaardigt dat het verder opgenomen wordt. Ten derde bekijk ik opnieuw de aard van persoonlijke en gemeenschapsethiek die bevorderd wordt door de kritische benadering van het vervaardigen van het leven zoals die in dit artikel naar voor komt. En ik eindig met een discussie over de benadering van professionele ethiek die geïnspireerd wordt door de ideeën en praktijken die in dit stuk geëxploreerd worden.

Het leven als gevormd

De notie van ‘akten van weigering’ zoals in dit artikel besproken heeft niets te zien met een opvatting als zouden zulke acties mensen bevrijden van een ‘onecht’ bewustzijn van wie ze zijn. Het heeft ook niets te zien met het idee dat zulke acties het mensen mogelijk zullen maken om oog te hebben voor hun eigenlijke belangen en om toegang te krijgen tot kennis over wie ze ‘echt’ zijn (een kennis die ze minder kwetsbaar zou moeten maken voor macht).¹⁹ Integendeel, deze notie van ‘akten van weigering’ is geassocieerd met het idee dat leven en identiteit onvermijdelijk geconstrueerd zijn en niet gegeven, en dat zulke weigeringen gelinkt zullen zijn met de mogelijkheid om het leven op andere manieren te construeren; en dat het identificeren van zulke weigeringen mogelijkheden zal introduceren bij mensen om zich te verbinden met alternatieve identiteitsprojecten. In zulke alternatieve identiteitsprojecten kunnen ze ev.:

- a) Prioriteit geven aan levensexpressies die gelinkt zijn met andere identiteitscategorieën,
- b) Andere waarden en principes onderzoeken waarmee ze deze levensexpressies kunnen vorm geven,
- c) Andere zelf- en relatievormende activiteiten onderzoeken, en
- d) Andere doelen voor hun leven exploreren.

Het is door deze alternatieve identiteitsprojecten dat mensen vertrouwd raken met andere levens- en denkwijzen die ook sociale, culturele en historische producten zullen zijn. De verdere exploratie van deze levens- en denkwijzen geeft mensen de mogelijkheid om zich op een creatieve manier te herbetrekken op hun eigen geschiedenis.

Macht niet veroordelen

Het feit dat ik Foucaults kritiek van de operaties van moderne macht op deze manier breng, betekent niet dat ik het normaliserend oordelen als een systeem van sociale controle veroordeel. Ik stel ook helemaal niet voor dat in de plaats hiervan een systeem van sociale controle opgericht wordt dat gebaseerd is op geïnstitutionaliseerde morele oordelen. In de recente geschiedenis van de Westerse cultuur kunnen veel voorbeelden gevonden worden van de rol die het normaliserend oordelen gespeeld heeft bij het in vraag stellen van de excessen van het geïnstitutionaliseerde moreel oordelen, en omgekeerd, van de rol die het moreel

¹⁹ Eigenlijk wordt een soort actie - gelinkt met de notie ‘daden van weigering’ - voorgesteld die veel van de traditionele praktijken die geassocieerd worden met moderne ‘zelf-ontwikkeling’ op zijn kop zet. Er wordt nl actie voorgesteld die in zekere zin verwant is met de oude praktijken van de hupomnemata (ὑπομνήματα), een schrijfboek dat in de mode kwam ten tijde van Plato en dat zo ontwrichtend was als de introductie van de computer in het privéleven vandaag (Foucault 1994c, p. 272). We laten Foucault aan het woord over de hupomnemata:

Ze vormen geen ‘relaas van zichzelf’: hun doel is niet om de arcana van het bewustzijn aan het licht te brengen... De beweging die ze proberen te bewerkstelligen is het omgekeerde ervan: het gaat niet om het onbeschrijfbare te beschrijven, en ook niet om het verborgene aan het licht te brengen, en ook niet om het niet-gezegde te zeggen, maar integendeel, om opnieuw samen te stellen wat men kon horen en lezen, en dit met als bedoeling niets minder dan de constitutie van het zelf. (1994c, p. 273)

oordelen gespeeld heeft bij het in vraag stellen van de excessen van het normaliserend oordelen. Een kritiek van moderne macht betekent niet dat moderne macht als slecht gekwalificeerd wordt, en traditionele macht als goed, noch dat er voorgesteld wordt om terug te keren naar de meer traditionele structuren van macht die in belangrijke mate vervangen zijn door de operaties van moderne macht. Op deze manier moderne macht aan een kritiek onderwerpen, betekent niet:

- a) Alle machtsoperaties veroordelen,
- b) Voorstellen dat alle machtsrelaties kunnen en zouden moeten uitgeroeid worden, of
- c) Het ontkennen van het nut en de effectiviteit van de operaties van moderne macht voor het modelleren van het moderne leven, voor het vormen van persoonlijke capaciteiten, voor het installeren van een waaier aan persoonlijke vermogens, en voor het perfectioneren van de levensvaardigheden die het waarmerk zijn van de hedendaagse westerse cultuur.

Bij het voorstellen van Foucaults kritiek heb ik enkele van zijn inspanningen beschreven om machtsoperaties te ontmaskeren van de moderne cultuur waarvan het verborgene één van de bestaansvoorwaarden is, en om enkele specifieke risico's en beperkingen van dit systeem van sociale controle aan het licht te brengen. Foucaults hoop was dat dit ons zou aanmoedigen om: *ons de rechtsregels, de beheertechnieken en ook de moraliteit, de grondbeginselen, de praktijken van het zelf eigen te maken die het ons zullen mogelijk maken om deze machtsspelen te spelen met zo weinig mogelijk overheersing* (Foucault 1994b, 298). In de context van deze kritiek van moderne macht gebruikte Foucault het woord 'spelen' niet in een pejoratieve zin, of suggereerde hij niet dat hij onze deelname aan machtsrelaties als pietluttig beschouwt.

In dit artikel heb ik geprobeerd om te beschrijven en illustreren hoe deze analyse en kritiek van moderne macht zeer relevant geweest is voor het ontwikkelen van therapeutische praktijken die ik effectief vind bij het beperken van de excessen van normaliserend oordelen. Er zijn veel implicaties van de analyse van moderne macht voor de therapeutische praktijk maar in dit artikel heb ik gekozen om vooral te focussen op de relevantie ervan voor mijn werk met mensen die zichzelf – in hun identiteit - construeren als een mislukking.

Tegengif tegen wanhoop

In dit artikel heb ik slechts enkele implicaties van een analyse van moderne macht in het werk van Michel Foucault voor de therapeutische praktijk opgenomen. Het gaat hier om een machtssysteem dat goed in staat is om mensen te werven tot het disciplineren van het eigen en elkaars leven volgens sociaal geconstrueerde normen. Dit is geen machtssysteem dat afhankelijk is van de voortdurende aanwezigheid van specifieke instanties die sociale controle uitoefenen en dat tewerk gaat met geweld, dwang en autoriteit. De operaties van deze moderne macht worden uitgespeeld in vrijwel elk facet van het moderne leven en de moderne identiteit: deze operaties zijn nu quasi zonder beperking in reikwijdte en domein (of het nu gaat om de domeinen van gezin, gezondheid, opvoeding, vrije tijd, enz.).

Om opnieuw een observatie aan te halen uit de introductie tot dit artikel: bij momenten heeft men deze analyse die de alomvattende en alomtegenwoordige aard van moderne macht benadrukt gezien als reden tot wanhoop. Maar zelf heb ik deze analyse van moderne macht steeds ervaren als zowel een bron van mogelijkheden voor mijn werk met de mensen die me consulteren en net een grond tot hoop: een tegengif tegen wanhoop. Als de operaties van moderne macht overal kunnen gevonden worden en afhangen van onze actieve participatie dan kan ook overal oppositie tegen haar operaties gevonden worden en nieuwe gelegenheden om haar vereisten af te wijzen zijn steeds aanwezig.

Deze kijk op de operaties van moderne macht doet de politieke aspecten (met kleine 'p') van de therapeutische praktijk oplichten. Hij brengt ook een waaier van opties voor politieke actie (met kleine 'p') door het ontwikkelen van specifieke praktijken die verzet tegen en/of weigeringen van de vereisten van moderne macht kunnen identificeren. Dit kan een nieuwe betekenis geven aan wat wij doen in de naam van therapie. Als we beperkt zijn tot een

klassieke analyse die alle machtsoperaties opvat als traditioneel van vorm, met helder gedefinieerde centra, top-down bij de toepassing van haar technologie, agerend via specifieke instanties die sociale controle uitoefenen en die verbieden, beperken en dwingen, dan wordt de waaier van acties die beschikbaar is om ons te verzetten tegen macht aanzienlijk ingeperkt. M.b.t. traditionele machtsoperaties wordt oppositie meestal gekarakteriseerd door een proces van in beroep gaan dat geratificeerd is in de grondwet en geregeld volgens het recht en de wet, of met vormen van sociale onrust met zowel individuele daden van verzet als gecoördineerde strijd door groepen. Als wij alle machtsoperaties begrijpen volgens deze klassieke of traditionele opvattingen, en als we enkel kunnen denken aan politieke actie met de grote 'P' om tegen de excessen van deze operaties in te gaan, dan zijn we kwetsbaar voor moedeloosheid, uitputting, wanhoop, gelatenheid en verlamming. Deze verlamming is het gevolg van het feit dat in de context van deze klassieke analyse van macht:

- a) Een relatief smalle waaier aan politieke acties beschouwd worden als effectieve tegenmaatregelen tegen deze machtsoperaties;
- b) Deze politieke acties die wel gezien worden als effectieve tegenmaatregelen tegen deze machtsoperaties weinig indruk zullen maken op moderne macht, die net de dominante partner geworden is bij het vestigen van sociale controle in de hedendaagse Westerse cultuur,
- c) Zoveel levensexpressies die wel eens daden van verzet zouden kunnen zijn tegen de operaties van moderne macht, of een weigering van wat zij vereist, als onbetekenend voorgesteld worden.

In deze omstandigheden weegt onze verantwoordelijkheid om tegenstand te bieden aan machtsoperaties zwaar en is het al te gemakkelijk om over te gaan tot neoliberal fatalisme en er van uit te gaan dat we niets kunnen doen aan de machtsinstituten en –operaties.

Ik heb al eerder gesteld dat het benadrukken van de mogelijkheden van politieke actie met de kleine 'p', die voortvloeien uit een analyse van moderne macht, geen ontkenning betekent van de aanwezigheid van meer klassieke of traditionele machtsstructuren en van de relevantie van sociaal protest. Zonder twijfel bestaan op macro- en lokaal vlak operaties van een macht die geïnstitutionaliseerd is, die verbiedt, reguleert en verdrukt. Zo zijn er bijv. machtsoperaties in de relaties tussen rassen, bij de onderdrukking van vrouwen, bij heteroseksuele dominantie en de diskwalificatie en marginalisatie van homoseksuele, lesbische en biseksuele identiteit. Maar in de huidige tijd is er zelfs in veel van deze geïnstitutionaliseerde machtsstructuren een toenemende afhankelijkheid van sociale controle door het normaliserend oordelen van mensen, en de klassieke dwangoperaties zijn meestal voorbehouden voor situaties waarin moderne macht er niet in slaagt om sociale controle te vestigen.

Levensethiek

Hoe normaliserend oordelen medeplichtig is wanneer mensen tot de conclusie komen dat hun identiteit die van een mislukking is, dat is een thema dat je doorheen dit artikel kan traceren. Je zou kunnen denken dat door aandacht te vragen voor deze medeplichtigheid, door de excessen van normaliserend oordelen in vraag te stellen, door identiteit te exploreren op een manier die de zelf- en relatiedisciplines die geassocieerd zijn met normaliserend oordelen in vraag te stellen, een soort leven vooropgesteld wordt dat niet kritisch bekeken wordt, een leven waarin alles goed is: 'als je je acties niet afweegt tegen universeel geaccepteerde noties over het leven, hoe kan iemand dan een leven leiden dat wat kritisch naar zichzelf kijkt?' Maar ik stel geen leven voor dat niet kritisch bekeken wordt. Integendeel, ik stel net een kritische benadering voor van de fabricatie van het leven, gebaseerd op zelf- en relatievormende activiteiten die geïnspireerd worden door niet-geïnstitutionaliseerde morele²⁰

20 Dit zijn niet-geïnstitutionaliseerde morele overwegingen in die zin dat het geen overwegingen zijn die opgelegd worden door specifieke sociale, religieuze en legale instituties met autoritaire en disciplinaire structuren. De ervaring van morele stuurkracht

en esthetische overwegingen (wat staat tegenover zelf- en relatievormende activiteiten die geïnspireerd worden door normaliserend oordelen). In de context van de hier beschreven therapeutische praktijken krijgen mensen de gelegenheid om normatieve criteria te weigeren bij het beoordelen en rechtvaardigen van hun activiteiten, en in de plaats daarvan de gevolgen van deze activiteiten te exploreren m.b.t. zelf- en relatievorming gebaseerd op een waaier van andere overwegingen, o.a. niet-geïnstitutionaliseerde morele en esthetische overwegingen. Deze focus op de consequenties van de eigen activiteiten bij het vorm geven aan het eigen leven en de eigen relaties creëert vruchtbare grond voor de ontwikkeling van sterke een persoonlijke en gemeenschapsethiek.

Professionele ethiek

Ik geloof niet dat het mogelijk is voor ons, therapeuten, om ons aan te sluiten bij de mensen die ons consulteren bij deze exploraties van levensethiek zonder geconfronteerd te worden met nieuwe vragen over de ethiek van onze eigen praktijken. En het is net door deze vragen dat we ons ervan bewust worden in welke mate ethische praktijk een verwezenlijking is. In feite is het zo dat, in de mate wij ons hier meer bewust van worden, deze vragen het ons moeilijker maken om een ethische praktijk te bereiken. Ik vind dit een belangrijke ontwikkeling want je inlaten met deze vragen gaat in tegen een trend waarbij ethische praktijk in de professionele disciplines in toenemende mate weinig veeleisend is. Dit is een trend waarin ethisch zijn eenvoudig bereikt wordt door ons werk te voorzien van een paar regels en een paar scheppen ‘grenzenjargon’, en door onze praktijken te rechtvaardigen door te verwijzen naar een moderne rationaliteit. Dit is een rationaliteit die gebouwd is op als vanzelfsprekend beschouwde en doorgaans geaccepteerde universele psychologische waarheden over het leven, over de ‘menselijke aard’, over relaties, en over het gezin: het idee dat het bezit van deze waarheden ons in staat stelt om het ‘vanzelfsprekende’ te zien en om de wereld te bevatten ‘zoals die echt is’.

M.b.t. de regels die geacht worden de ethische code van onze professionele disciplines te vertegenwoordigen: ik stel niet dat we zonder kunnen maar deze code biedt ons slechts een dun ethisch relaas. Om ethisch te zijn in onze praktijk moeten we dan gewoon doen waartoe we verplicht zijn, maar er zijn veel omstandigheden waarin doen wat we verplicht zijn te doen dwars door persoonlijke en gemeenschapsethiek gaat en deze zelfs in het gedrang kan brengen. En het resultaat van het afmeten van ons werk aan de hedendaagse rationaliteit is dat ons werk ‘ethisch’ kan zijn zonder enige aandacht te hebben voor de ontwikkeling van onze eigenlijke therapeutische praktijken en voor de gevolgen van deze praktijken voor het leven van de mensen die ons consulteren.

Als we de uitdagingen willen aangaan die door deze vragen worden opgeworpen dan kunnen we niet zomaar een ethische praktijk ontwikkelen die simpelweg de regels van professionele codes privilegieert en die vasthangt aan universele waarheden. Dit brengt ons bij een versie van ethiek die men niet zomaar ontvangt maar die het resultaat is van onze activiteit. En dit is een activiteit die ons uitdaagt om voortdurend:

- De fundamentele overwegingen van onze praktijk te herbekijken,
- De waarden te schatten die we geven aan ons werk,
- De specifieke zelf- en relatievormende acties te exploreren die onze praktijk en ons leven vorm geven,
- Te reflecteren op deze activiteit met de aspiraties die we hebben voor ons werk en leven in het achterhoofd.

(‘agency’) in deze gesprekken is meer gelinkt met wat Foucault een ‘autonome levensethiek’ noemde.

Ik hoop dat we ons steeds meer kunnen betrekken op de uitdagingen die deze vragen over ethiek opwerpen, en dat we deze ethiek verder kunnen ontwikkelen. Ik geloof dat dit nodig is om goed te werken. Ik geloof dat deze ethische activiteit ons er o.a. toe aanzet om:

- De politieke en esthetische keuzes te erkennen en te beheren die opgeworpen worden in onze therapeutische gesprekken,
- De inspanningen om deze politieke en esthetische keuzes te beheren zichtbaar te maken voor de mensen die ons consulteren,
- Uit te maken welke therapeutische praktijken meer kansen geven om de waarden te dienen van de context van ons werk, wanneer mensen onze hulp zoeken om hun lijden te verlichten,
- Te reflecteren op de acties die we ondernemen in de naam van therapie, en om nieuwe initiatieven te nemen om structuren te ontwikkelen die ons toelaten om de effecten te zien van deze acties op het leven van de mensen die ons consulteren en op ons leven,
- Manieren te exploreren om de bijzondere verantwoordelijkheid op te nemen die we hebben m.b.t. de gevolgen van wat we zeggen en doen in de naam van therapie,
- Wat blijkt uit deze reflecties en exploraties te gebruiken bij het geven van een nieuwe vorm en nieuw leven aan onze praktijk.

Conclusie

In dit artikel heb ik me gefocust op falen als modern fenomeen. Een modern fenomeen dat diep geworteld is in moderne systemen van sociale controle. Ik heb geobserveerd dat mislukking steeds meer kan ervaren worden door mensen. Ik heb aangegeven hoezeer ik dit fascinerend vind, en de moeite waard om serieus te onderzoeken. Ik heb ook aangegeven dat het onderzoeken van de missers en nalatigheden die mensen brengen bij de ervaring van falen als mens ons ook kan brengen bij het identificeren van weigeringen van de vereisten van moderne macht.

Ik heb ook voorgesteld dat zo'n onderzoek kan bijdragen tot een erkenning en een rijke beschrijving van andere vormen van levenskennis en levensvaardigheden. Dit kan ertoe leiden dat de mensen die ons consulteren vanuit een gevoel van mislukken als mens deze vormen van levenskennis en levensvaardigheden meer kunnen opnemen. Dit soort levenskennis en levensvaardigheden reproduceert niet in dezelfde mate de vormen van levenskennis en de levensvaardigheden die geassocieerd zijn met de vereisten van moderne macht. Ik heb Foucaults kijk besproken op het vervaardigen of de constitutie van de identiteit in de geschiedenis van de westerse cultuur, en ik heb voorgesteld om die te gebruiken bij het structureren van therapeutische praktijken die kunnen bijdragen tot een her-vervaardigen van identiteit. Ik heb enkele voorbeelden van deze praktijken gegeven.

In de loop van ons werk zullen we mensen blijven ontmoeten die, zoals Paul, Judy, Denise, Katherine en Gordon, de kilte ervaren van persoonlijke ontoereikendheid, het leed van tekortschieten als mens, en de hopeloosheid en de troosteloosheid die samenhangt met het hele spectrum van falen als mens. Het is ironisch dat deze mensen net hulp zoeken bij die zelfde menswetenschappelijke beroepen die een centrale rol gespeeld hebben bij het ontwikkelen van het fenomeen van falen als persoon. De moderne disciplines, inbegrepen psychologie, sociaal werk en geneeskunde/psychiatrie, hebben bijgedragen tot de productie van de idealen en de technologie van normaliserend oordelen van de 'menswetenschappen'. Net daarom geloof ik dat we een bijzondere verantwoordelijkheid hebben om ons begrip van de operaties van moderne macht te vergroten, en om therapeutische praktijken te ontwikkelen die meer mogelijkheden bieden om niet-normatieve zelf- en relatievormende activiteiten te identificeren, te erkennen en rijk te beschrijven. Dit zijn die normatieve zelf- en relatievormende activiteiten die identiteiten vormen die aspecten van moderne rationaliteit en elementen van wat Foucault 'het regime van waarheid' weigeren. In de context van ons werk zal succes bij het bevorderen van deze zelf- en relatievormende activiteiten bijdragen tot de

verdere ontwikkeling van en waardering voor diversiteit in levensstijl. Tegelijkertijd zal dit de verstrooiing en de 'ver-cel-ling' van levens matigen die het waarmerk is van moderne macht. Ik eindig met jou, de lezer, uit te nodigen om te spelen met de ideeën uit deze paper en met de mensen die je consulteren, met vrienden, familie en collega's te praten over datgene waarover je niet praat, over falen, ontoereikendheid, niet voldoen, maar op manieren die de mogelijkheid geeft om de identiteit op een andere manier te ervaren.

(Oefening in gesprekken over falen)

(niet vertaald)

Literatuur

Foucault, Michel (2009). *Breekbare vrijheid: Teksten & Interviews*. Boom: Parrèsia

Verbist, Wannes (2009). Keiji Nishitani: Een Introductie aan de hand van Michel Foucaults Ethische Methode van Analyse. (Masterproef, op internet te vinden).

White, M. (2004). 'Addressing personal failure' In White, M. (2004). *Narrative practice and exotic lives: resurrecting diversity in everyday life*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.

Literatuur (uit oorspronkelijk artikel)

Foucault, M. (1973). *The Birth of the Clinic: An archaeology of medical perception*. London: Tavistock.

Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish: The birth of the prison*. Middlesex: Peregrine Books.

Foucault, M. (1980). *Power: knowledge: Selected interviews and other writings*. New York: Pantheon Books.

Foucault, M. (1984). *The History of Sexuality*. Great Britain: Peregrine Books.

Foucault, M. (1994a). 'On the genealogy of ethics.' In Foucault, M. (1994). *Ethics: The essential works I*. (edited by P. Rabinow) London: Penguin Press.

Foucault, M. 1994b: 'The ethics of the concern for self as a practice of freedom.' In Foucault, M. 1994: *Ethics: The essential works I*. (edited by P. Rabinow) London: Penguin Press.

Foucault, M. (1994c). 'On the genealogy of ethics.' In Foucault, M. 1994: *Ethics: The essential works I*. (edited by P. Rabinow) London: Penguin Press.

Freire, P. (1999). 'Making history and unveiling oppression' (an interview). *Dulwich Centre Journal*. 3:37-39.

Myerhoff, B. (1982). 'Life history among the elderly: Performance, visibility and remembering.' In Ruby, J. (ed): *A Crack in the Mirror: Reflexive perspectives in anthropology*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Myerhoff, B. (1986). "Life not death in Venice: Its second life." In Turner, V. & Bruner, E. (eds) 1986: *The Anthropology of Experience*. Chicago: University of Illinois Press.

- White, M. (1987). 'Family therapy and schizophrenia: Addressing the "in-the-corner" lifestyle.' *Dulwich Centre Newsletter*. Reproduced in White, M. 1989: *Selected Papers*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M. (1988/89). 'The externalizing of the problem and the re-authoring of lives and relationships.' *Dulwich Centre Newsletter*, Summer. Reproduced in White, M. & Epston, D. 1990: *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: W.W. Norton.
- White, M. (1991). 'Deconstruction and therapy.' *Dulwich Centre Newsletter*. Reproduced in Epston, D. & White, M. (1992). *Experience, Contradiction, Narrative and Imagination*. Adelaide: Dulwich Centre Publications. Reprinted in Gilligan, S. (ed) (1994). *Therapeutic Conversations*. New York: W.W. Norton.
- White, M. (1995a). 'Psychotic experience and discourse.' In White, M. (1995). *Re-Authoring Lives: Interviews and essays*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M. (1995b). 'Reflecting teamwork as definitional ceremony.' In White, M. (1995). *Re-Authoring Lives: Interviews and essays*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M. (1997). *Narratives of Therapists' Lives*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M. (1999). 'Reflecting teamwork as definitional ceremony revisited.' *Gecko: a journal of deconstruction and narrative ideas in therapeutic practice*, No.1. Reprinted in White, M. (2000). *Reflections on Narrative Practice: Essays and interviews*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M. & Epston, D. (1989). *Literate Means to Therapeutic Ends*. Adelaide: Dulwich Centre Publications. Republished as White, M. & Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: W.W. Norton.